

*Archijerejské sloužení
Božské liturgie*

*(pokyny pro spolusloužící kněze, diákonů, chrámovou přísluhu,
zpěváky a církevní starosty)*

Archijerejská bohoslužba, má-li být v souladu s typikonem, si vyžaduje velké množství kleriků: protodiákon, několik presbyterů a diákonů, hypodiákonů – dva podávají archijereji dykyrij a trikyrij (obvykle také kladou archijereji orlece), dvěma (či čtyřem) se dávají ripidy, jeden (tzv. knižník) drží před archijerejem bohoslužebné knihy, další (tzv. žezlonoš) nosí archijerejskou berlu, jednomu (při konání služby vládnoucím archijerejem ve své eparchii) se dává primikirij (procesní svíce); při patriaršské bohoslužbě ještě další hypodiákon drží v jejím průběhu procesní patriaršský kříž. V současné řecké praxi přitom obvykle plní úlohu hypodiákonů diákon.

Archijerej se obléká zvláštním způsobem, který symbolisuje plnost na něm spočívající blahodati. Jedno z nejstarších svědectví o oblečení archijereje v oděvy lišící se od oděvů ostatních kleriků je obsaženo v „Apoštolských ustanoveních“ (VIII, 12.4; 4.stol.). Ve východní tradici je hlavním znakem odlišnosti episkopa od presbyterů omofor, vzpomínaný jako obvyklý oděv archijereje již ctih. Isidorem Pelusiotským (1.pol. 5.stol.). Až do 11.-12.stol. byl omofor jediným znakem odlišujícím archijereje a oblékán byl na plně kněžské odění. Avšak postupně byla k archijerejským rouchům doplňována další, takže v 18.stol. zahrnuje úplné archijerejské odění v pravoslavné tradici kamisij (tzv. podsakosnik; archijerejský stichar s vyšívanými pruhy – ποταμοι a rolničkami), epitrachil, pojás, nárukávniky, sakkos (ještě v 13.-16.stol. odívány pouze patriarchy, a to na tři největší svátky roku), palici (místo nábederníku-epigonatia), dva omofory (velký a malý), panagii (archijerej též nosí při bohoslužbě kříž a druhou panagii, je-li jí vyznamenán) a mitru (původně užívanou pouze v Alexandrii, v Rusku až po nikoniánských reformách); jako arcipastyř má archijerej arcipastyřskou berlu (v ruské tradici je berla archijerejů zakončena ozdobnou stuhou - sulkou; v řecké mají tuto ozdobu berly nejvyšších představitelů místních církví; v ruské církvi má patriarcha zvláštní berlu, bez sulky). Coby monach se archijerej obléká také do mnišských oděvů, z nichž bohoslužebný význam mají archijerejská mantije, klobuk neboli kukol a u patriarchy druhý paraman (Дмитриевский А. А.: Ставленникъ. Киевъ 1904, str. 265). V řecké praxi se dykyrij a trikyrij zdobí stuhami a emblémem s vyšitými symboly Krista a písmeny alfa a omega.

Některé další zvláštnosti v oděvech vysokých hierarchů jsou: rumunský patriarcha smí jako jediný v Církvi nosit bílou řízu; ruský patriarcha a gruzínský katolikos mají jinou pokrývku hlavy, zvláštní je pokrývka hla-vy též u srbských archijerejů, pokud jde o skufy, je v jednotlivých tradicích jakožto u domácí pokrývky hlavy velká různost; ve slovanských církvích metropolitě mají bílý klobuk s křížem, archiepiskopové černý s křížem, episkopové prostý černý, stejný nosí v řeckých církvích všichni hierarchové včetně patriarchů; ruské a řecké mitry se liší tvarem, řecké jsou klenutější, na přední straně u všech vždy obraz Krista, zvláštní je mitra-tiára alexandrijského papeže; ten má právo nosit dvojí epitrachil; kyperský prvohierarcha má právo nosit panagii se znakem byzantských císařů – dvouhlavou orlicí a purpurovou řízu. Mantije našeho prvohierarchy jakožto metropolity je bledě modrá s bílými a červenými motivy (mantije ruského patriarchy je zelená s obdobnými prvky, u Řeků mantije zpravidla černé se znaky). Liší se též užívané látky.

V Rusku se pro archijerejskou službu staví uprostřed chrámu vyvýšené místo, tzv. archijerejský ambon (jiné názvy – runduk, místo oblékání, v Činovníku vyd. 1982-83 nesprávně nazván kathedrou), na kterém stojí archijerej, když se nenachází v oltáři, nýbrž v chrámové lodi, a z něhož je čteno Evangelium. Budování vysokých ambonů (metr i více) ve střední části chrámu bylo obvyklým jevem v Byzanci i na Rusi i mimo archijerejskou službu – z ambonu bylo čteno Písmo svaté, byly zde zpívány důležité bohoslužebné písně, pronášeny ektenie. V řecké praxi již od 14.stol. archijerejský ambon postupně mizí (zatímco v ruské tradici je dále rozvíjena jeho symbolika: ve farních chrámech má jeden stupeň, v katedrálních dva, v metropolitních tři, v patriarším čtyři).

V ruské archijerejské bohoslužbě se lze často setkat s nepřeloženými řeckými texty. Je to důsledek skutečnosti, že v čele ruské církve dlouhou dobu byli řečtí hierarchové.

V Byzanci byl knihou obsahující postup archijerejské služby „Euchologion“; na Rusi byly rukopisy Euchologionů (v slovanské tradici se rozděluje na Služebník a Trebník) uzpůsobené pro archijerejskou bohoslužbu obvykle nazývány „Světitelskými služebníky“. V polovině 17.stol. se pro episkopální redakci Euchologia ustálil název „Archijerejský činovník“ (v slovanských církvích) nebo „Archijerátikon“ (v církvích řeckých). První tištěná vydání: slovanský v Benátkách 1538-40, řecký tamtéž 1714, uniatský Suprašl 1716 pod názvem „Pontifikál, čili Světitelský služebník“. V r. 1910 byl v Moskvě s požehnáním Nejsvětějšího synodu přetištěn Činovník pro jedinověrce (staroobřadce v jednotě s Církvi), přičemž znění převzato z rukopisů synodální knihovny č. 909 a 680 z 16.stol.. Základními bohoslužebnými knihami popisujícími archijerejskou službu v současnosti jsou v Ruské pravoslavné církvi „Činovník archijerejského sloužení“ (Moskva 1983) a v řeckých církvích „Archijerátikon“ (Athény, 1992).

Kvůli nedostatku údajů je obtížné usuzovat, zdali se v 1-4.stol. archijerejské sloužení Božské liturgie nějak lišilo od liturgie konané knězem, nicméně prostota starých bohoslužebných formulářů a taktéž skutečnost, že obvyklým vykonavatelem eucharistie byl episkop, dovolují se domnívat, že kněžský řád liturgie v ranně křesťanské době byl prostým opakováním episkopálního.

Zvláštnosti archijerské liturgie byzantského obřadu nevznikly naráz. Vzhledem k tomu, že nejstarší dochované rukopisy konstantinopolských liturgií sv. Jana Zlatoustého a sv. Basila Velikého jsou datovány do konce 8.stol.(rukopis č.336 Vatikánské knihovny), prameny, které nám umožňují učinit si obrázek o rozvinutí konstantinopolského eucharistického obřadu v 5.-8-stol., jsou liturgické komentáře, v první řadě pojednání „O cír-

kevní hierarchii“ (kon. 5.-zač. 6.stol.; pod jménem Dionýsia Areopagity) a „Církevní historie“ svt. Germana I. Konstantinopolského (+ 733), a také nepřímá svědectví svatých otců a církevních spisovatelů. Z děl svt. Jana Zlatouštího (+ 407) je možné usuzovat, že na začátku 5.stol. směl pouze archijerej sedět na horním místě narozdíl od presbyterů, kteří sedávali vedle něho. Tento rozdíl je zachován i v dnešní archijerejské službě. Za druhý nejstarší a nejdůležitější rozdíl v archijerejské liturgii je třeba považovat možnost vložení do liturgie chirotonií: episkopa po Trojsvaté písni, tj. do začátku liturgie, presbyterské po velkém vchodu a diákonské po anafoře.

Místo chirotonie v službě odpovídá místu, které zaujímá v eucharistickém shromáždění episkop (vede liturgii), presbyter (je účasten konání tajiny eucharistie nebo ji koná samostatně) a diákona (pomáhá episkopu a presbyteru). Při presbyterské chirotonii je řád liturgie složitější o svěřeni nově rukopoloženému tzv. zástavy (zaloza), části sv. Beránka během anafoře, a při diákonské přidáním požehnáním svícny po anafoře a chirotonii.

Ctih. Isidor Pelusiotský svědčí v 5.stol. o praxi snímání omoforu při čtení Evangelia: „Omofor episkopa, zhotovený z vlny a nikoli ze lnu, označuje kůži zbloudilé ovce, kterou Pán našel a vzal na svá ramena... Když přichází při otvírání úctyhodného Evangelia sám pravý Pastýř, tehdy i episkop vstává a snímá ze sebe symbol připodobňující ho ke Kristu, dávajíc tím najevo, že zde stojí sám Pán, Vůdce pastýřů, Bůh a Vládce“ (list č.136). V pojednání „O církevní hierarchii“ (Dionýsios Areopagita, úvod k 3.knize) je zmíněno okouřování episkopem po vejíti do chrámu, tj. okouřování po malém vchodu, který tehdy tvořil začátek liturgie.

Během 5.-8.stol. vzniká celá řada typických prvků v konstantinopolské liturgii spojených mj. i se zvláštností církevní architektury Konstantinopole. Později některé obřady spojené s výše zmíněným vymizely z kněžského řádu eucharistie, ale jejich stopy se zachovaly v archijerejském a začaly být spojovány výlučně s ním (byť zpočátku nebyly specificky episkopálními). Mezi takové prvky patří: používání Trojsvaté písně jako vstupní (přidání tzv. enarksisu, tři úvodních antifon, se ještě dlouho poté považovalo za nezávazné); konání prothésis (čili proskomidie) v prostoru odděleném od chrámu, v tzv. skevofilakionu, odkud při velkém vchodu přinášeli pro eucharistii připravené chléb a víno diákoni (takže představený nebyl účasten procesí s Dary); umývání rukou po velkém vchodu všemi episkopy a presbytery; čtení představeným a spolusloužícími dialogu accessus ad altare, během něhož spolusloužící říkali představenému (jak episkopu, tak presbyteru) slova „Duch Svatý sestoupí na tebe a moc nejvyššího zastíní tě“ (L 1.35), což v eucharistickém kontextu vyjadřuje pravoslavný pohled na účast Svatého Ducha v posvěcení Darů.

Nejstarší rukopisy byzantských Euchologionů 8-10.stol. zpravidla vůbec neobsahují rubriky (poznámky ustavní a obřadové povahy), takže s dostatečnou podrobností známe byzantské archijerejské sloužení až s objevením se v 10.stol. ustavů liturgie. Řád patriarší liturgie v Konstantinopoli 10.stol. je znám z rukopisu zveřejněného Goarem v 17.stol, který byl nalezen diákonom Isidorem Pyromalidem na ostrově Patmos (str.180-84, rukopis však nyní ztracen), a taktéž na základě latinského překladu patriaršího řádu liturgie z 16.stol. (přechovávaného v německém klášteře Johannisberg a nyní taktéž ztraceného). Zvláštnosti řádu té doby: 1) archijerej se obléká ve skevofilakionu, zde, jestliže chce, přijímá účast v proskomidii, 2) archijerej nevchází do chrámu během enarksisu, který je konán bez jeho účasti, 3) při vroucí ektenii archijerej žehná lidu, 4) archijerej se neúčastní přenesení Darů ze skevofilakionu do chrámu, umývá si ruce do velkého vchodu, v dialogu accessus ad altare jsou slova z Evangelia podle Lukáše (1.35) určena představenému (takže úlohy v dialogu jsou rozděleny správně). Výslovně archijerejskými zvláštnostmi jsou zde pouze druhá a třetí (ačkoli z latinského překladu liturgie svt. Jana Zlatouštího z pera Lva Toskánského kol. r. 1173-78 vyplývá, že ani třetí bod nebyl výlučně archijerejskou praxí).

Následující vývoj byzantského archijerejského obřadu je zachycen v písemných památkách 11.-12.stol.: několika pergamenových listech vložených do rukopisů z 15.stol., arabském překladu archijerejské liturgie svt. Jana Zlatouštího, liturgických výkladech „Protheorii“ Nikolaa a Theodora Andidy (11.stol.) a v „Liturgických komentářích“ (12.stol.) pod jménem jerusalémského patriarchy Sofronije (7.stol.). Podle těchto pramenů má archijerejská liturgie tyto zvláštnosti: 1) episkop se neúčastní enarksisu a nachází se během něho v narthexu (přivtoru), 2) „Pojďte, pokloňme se...“ se zpívá střídavě zpěváky a lidem (dle „Liturgických komentářů“), 3) při Trojsvaté písni episkop drží v ruce svíce, klaní se a třikrát tiše pronáší verše parafrázující Ž 79.15-16 („Hospodine, Bože mocností, shlédni s nebes, viz a navštiv vinohrad tento a utvrď jej, kterýž štípila pravice Tvá“; v pramenech je text poněkud variabilní), potřetí žehná svíce svatý prestol (pozůstatek starého užití Trojsvatého jako vstupní antifony), 4) na konci Trojsvaté písně archijerej třikrát žehná (dle jedné pramenů kněze, dle druhých lid) a vchází na horní místo, 5) archijerej snímá omofor při čtení Evangelia (tato zvláštnost byla zmiňována již výše), 6) během vroucí ektenie archijerej třikrát žehná lid, 7) archijerej se neúčastní přenesení Darů ze skevofilakionu do chrámu a po (dle některých pramenů před) velkém vchodu si umývá ruce, v dialogu accessus ad altare jsou úlohy rozděleny správně.

Řád archijerejské bohoslužby 14.-16.stol. je znám již z velkého počtu dochovaných památek. Jsou to především ustavy archijerejské liturgie – z pera diákona-protonotaria Veliké Církve Dimitria Gemistose (Дмитриевский, А.А.: Описание литургических рукописей, хранящихся в библиотеках Православного Востока. т.2, Киевъ 1901, str. 301-309) z r.1386, „Diataxis“ Theodora Agalliana z 15.stol. a řád publikovaný A.A.Dmitrijevským dle rukopisu z 15.stol. z knihovny skitu apoštola Ondřeje na Athosu (Дмитриевский, А.А.: Описание литургических рукописей, хранящихся в библиотеках Православного Востока. т.1, Киевъ 1895, str. 164-172). Kromě toho se dochovalo mnoho řeckých archijerejských Euchologionů té doby. A konečně, cenná svědectví jsou obsažena v liturgických pojednáních Nikolaa Kabasily (+ kol. 1391) a Simeona, archiep. Soluňského (+ 1429). Řecký archijerejský řád liturgie 14.-16.stol. vykazuje následující zvláštnosti: 1) archijerej

se obléká v chrámu, přičemž stojí ve své stasidě (verše k oblékání čte sám), 2) enarksis je konán bez účasti archijereje, který je však v chrámu a sám čte modlitby antifon, 3) na malém vchodu, když archijerej vstupuje do oltáře, je mu zpíváno mnohonásobně „Is polla eti, despota!“, 4) ihned po malém vchodu archijerej okuřuje, 5) před Trojsvatou písní archijerej třikrát žehná trikyrijem Evangelium (nebo sv.prestol) s čtením parafráze Ž 79.15-16, 6) Trojsvatou píseň pějí střídavě zpěváci a duchovenstvo, 7) během Trojsvaté písně episkop třikrát žehná trikyrijem Evangelium s čtením týchž veršů jako před Trojsvatým, 8) na konci Trojsvaté písně archijerej vchází na horní místo a odtud třikrát žehná lid trikyrijem, 9) před kondakem zpívaným na „Sláva...“ se pronáší tzv. pochvala (mnoholetí panovníkům, patriarchovi a dalším), 10) před čtením Evangelia snímá archijerej omofofor (který dále obléká pouze při presbyterské či diákonské chirotonii a také před ohlasem „Svaté svatým!“), 11) při prosbách vroucí ektenie za panovníky episkop třikrát žehná lid trikyrijem, 12) archijerej se neúčastní přenesení Darů z žertveníku na oltář, umývá ruce do velkého vchodu, v dialogu accessus ad altare je správně rozdělení úloh, 13) po Cherubínské písní episkop třikrát žehná lid trikyrijem, 14) před Symbolem víry archijerej se spolusloužícími rozvíjí aer za čtení Trojsvaté písně, 15) při intercessio anafory diákon pronáší dyptichy (tato zvláštnost není čistě archijerejskou, dříve se dyptichy směly číst i při kněžské službě, viz např. rukopis athonského monastýru Dionysiu ze 13.stol.).

Památky, jež by popisovaly archijerejskou liturgii, jak byla praktikována na Rusi v 10.-14.stol., se nedochovaly (nejstarší ruský Činovník z pol. 14.stol. neobsahuje liturgii), přesto lze předpokládat, že jak presbyteri tak episkopát používali jeden liturgický formulář (komplex bohoslužebných textů). Zvláštnosti archijerejské služby jako žehnání svícemi apod. byly fixovány, jak se zdá, ústní tradicí. Tento předpoklad je založen na následujícím: a) je doloženo používání archijereji kněžských Služebníků, např. Služebniku Varlaama Chutynského, v němž jsou obsaženy pozdější poznámky vztahující se k archijerejské službě (rukopis č. 604 synodální knihovny, zač. 13. stol., listy 11, 16 a 17), a světitel Kypriána (rukopis 601 synodální knihovny, kon. 14.-zač.15.stol.); b) v světitelských Služebnících je často uveden kněžský formulář liturgie (např. kopie rukopisu z r.1416 z 19.stol. č.679 RSK).

Podle archijerejského Služebníku rukopisu č. 600 synodální knihovny z r. 1400 se zvláštnosti liturgie konané episkopem omezují na žehnání svícemi po malém vchodu, četním veršů Ž 79.15-16 při Trojsvaté písní a zvláštním požeňáním kněžím při čtení Apoštola.

Dostatečně velký počet ruských archijerejských Služebníků 15.-1.pol. 17.stol. obsahuje řád liturgie blízký řeckému řádu 14.-16.stol. (rukopis č. 310 synodální knihovny ze zač. 16.stol. a další, srov. mj. slovansko-latinské rukopisy běloruské redakce pol. 17.stol. či slovanský rukopis z Bosny z r. 1706 uložený v Londýnské britské knihovně pod č. 16373). Zvláštnosti ruské redakce té doby jsou: a) složitý postup setkání s archijerejem u domu (začínající slovy Ž 112.1-2 „Chvalte, služebníci, Hospodina, chvalte jméno Hospodinovo“ a „Budiž jméno Hospodinovo blahosloveno od nyní až na věky“, procesí do chrámu (je třeba poznamenat, že kněžský formulář liturgie obsahoval přibližně tytéž modlitby před vchodem do chrámu – „když se ubírá do chrámu“, „když zvoní“ atp. jako archijerejský; ovšemže, kněze nedoprovázeli tak jako episkopa světloňosi a zpěváci) a uvítání archijereje v chrámu; b) to, že před obléčením, které bývá v chrámu, archijerej vstupuje na nějaký čas do oltáře (kvůli čtení předliturgických modliteb – „za vstupující do chrámu“ a jiné); c) kromě modlitby Trojsvaté písně čte archijerej modlitbu první hodinky („Kriste, Bože náš, Světlo pravé...“) při žehnání svícemi (po okuřování, je-li uloženo), poté ještě jednu krátkou formuli („Otce i Syna i Svatého Ducha, společně blahoslovené v třech hypostasích jedno Božství a jedno Jsoucné.“); d) žehnání přicházejících k němu kněží při čtení Apoštola (k patriarchovi archijerejů – rukopis č. 690 synodální knihovny, pol. 17.stol.); e) vkládání kadidla do kadidelnice samotným archijerejem před Evangeliem.

Během přípravy reformy ruské bohoslužby v pol. 17.stol. vyvstává otázka nesouladu mezi řeckou a ruskou tradicí konání archijerejské liturgie, podrobně popsanych Arsenijem (Suchanovem), a následně nového překladu řeckého řádu (řecký řád zapsaný pod dohledem Arsenije, např. rukopis č. 698 synodální knihovny). V r. 1653 na prosbu cara Aleksije Michailoviče a patriarchy Nikona zapisuje pořádek archijerejské liturgie tehdy v Moskvě pobývajícím patriarcha konstantinopolským Athanasios II. Patellarios (řecký originál zapsaný rukou Athanasia je pod č. 245 uchován v synodální knihovně). Ruský překlad tohoto řádu se stal základem nového vydání Činovníku archijerejského sloužení z r. 1668 (v knihovně Sankt-Petěrburské duchovní akademie zachoval se původní exemplář tohoto Činovníku, z něhož je patrné, co jmenovitě bylo upraveno v řádu předaném patriarchou Athanasiem) a zakotvil ten pořádek archijerejské liturgie, který přetrvává v Ruské pravoslavné církvi dodnes. Zároveň je možné říci, že řád patriarchy Athanasia odrážel všeobecnou praxi řeckých církví v 17.stol.. Např. již v zmíněném bosenském rukopisu z r. 1706 jsou obsaženy odchylky typické částečně pro ruskou tradici 16.stol., částečně pro pozdější řeckou praxi, avšak nikoli pro řád patriarchy Athanasia.

Následující text je až na malé výjimky překladem popisu současné bohaté ruské praxe archijerejského sloužení uvedeného v Настольная книга священнослужителя. ИОМП, Москва 1992, т. 1., стр. 292-309 s přihlédnutím k závaznému znění в Чинovníк архиерейского священнослужения. ИМП, Москва 1983 a v současné době užívaným notovým knihám (viz např. Песнопения Божественной литургии. Издание Почаевской Лавры 2002). Vzhledem k tomu, že je v reedicích stále vydávána také původní Nastolná kniha (прот. С.В.Булаковъ: Настольная книга священно-церковно-служителя, Харьковъ 1913, т. 2.), odrážející předrevoluční ruskou praxi, která nadále větší či menší měrou ovlivňuje praxi současnou, zvláště u starších duchovních (srov. např. otázku obcházení/neobcházení archijereje - „kathedry“ na malém vchodu), uvádíme odlišnosti sloužení

závěru synodálního období ruské církve v hranatých závorkách (srov. Дмитриевский А. А.: Ставленникъ. Киевъ 1904). Kromě toho uvádíme i odlišnosti praxe řecké, ať již obvyklé (Αρχιερατικον. Αποστολικης Διακονιας, Αθηναι 1992) nebo svatohorské (a šířeji monastýrské) nepoznamenané Violakisovou reformou Τυπικον z r. 1838 (Αγιορειτικον Τυπικον της Εκκλησιαστικης Ακολουθιας. Εκδοσεις Καστανιωτη, Αθηναι 1997). Taktéž je na příslušných místech poznámkou pod čarou upozorněno na případné zvláštnosti praxe naší místní církve.

Ohledně odění duchovních osob viz podrobněji Дмитриевский, А.А.: Богослужебные одежды священно-церковно-служителей. In: Руководство для сельских пастырей, № 14, с. 377–384. O chirotoniích a chirotesiích Дмитриевский А. А.: Ставленникъ. Киевъ 1904. Obšírně o vývoji ruské archijerejské služby od 15.stol. dále viz např. Голубцов, А.П.: Соборные Чиновники и особенности службы по ним. Москва, 1907.

Žalm 112.

Chvalte služebníci Hospodinovi, chvalte jméno Hospodinovo. Budiž jméno Hospodinovo požehnáno od tohoto času až na věky. Od východu slunce až do západu jeho chváleno *bud'* jméno Hospodinovo. Vyvýšent' jest nade všechny národy Hospodin, a nad nebesa sláva jeho. Kdo jest rovný Hospodinu Bohu našemu, kterýž vysoko bydlí? Kterýž snižuje se, aby všecko spatřoval, což jest na nebi i na zemi. Vyzdvihuje z prachu nuzného, a z hnoje vyvyšuje chudého, aby *jej* posadil s knížaty, s knížaty lidu svého. Kterýž vzdělává neplodnou v čeled, a matku veselící se z dítek.

Žalm 5.

Slova má slyš, Hospodine, porozuměj tužebnému úpění mému. Pozoruj hlasu volání mého, králi můj a Bože můj; nebo se Tobě modlím. Hospodine, v jitře vyslyšíš hlas můj, v jitře předložím Tobě žádost, a šetřiti budu. Nebo Ty, ó Bože silný, neoblubuješ bezbožnosti, nemá místa u Tebe nešlechtník. Neostojí blázniví před očima Tvýma, v nenávisti máš všechny činitele nepravosti. Zatratíš mluvící lež. Člověka ukrutného a lstivého v ohavnosti má Hospodin. Já pak ve množství milosrdenství Tvého vejdu do domu Tvého, klaněti se budu k svatému chrámu Tvému v bázni Tvé. Hospodine, proved' mne v spravedlnosti své, pro ty, jenž mne střehou; spravuj přede mnou cestu svou. Neboť není v ústech jejich žádné upřímnosti, vnitřnosti jejich plné nešlechtnosti, hrob otevřený hrdlo jejich, jazykem svým lahodně mluví. Zkaz je, ó Bože, nechat' padnou od rad svých; pro množství nešlechtností jejich rozptyl je, poněvadž odporní jsou Tobě. A ať se všickni v Tě doufající radují, na věky ať plésají, když je zastíratí budeš; ať se v Tobě veselí, kteřížkoli milují jméno Tvé. Nebo Ty, Hospodine, požehnáš spravedlivému, a jako štítem přívětivosti svou vůkol zastřeš jej.

Modlitba první hodinky

Kriste, Světlo pravé, jenž osvěcuješ a posvěcuješ každého člověka přicházejícího na svět, nechť zazáří na nás světlo tváře Tvé, abychom v něm spatřili světlo nepřístupné; a veď kroky naše ku konání příkázání svých, na přímluvy Přečisté své Matky i všech svých svatých, amen.

Proskomidie

Proskomidii koná určený kněz zavčasu, před příchodem archijereje do chrámu. Kněz s jedním z diákonů čte vstupní modlitby a obléká plná roucha. Prosfory, obzvláště pro Beránka, za zdraví (čtvrtá) a za upokojení duší (pátá), připravují se poněkud větších rozměrů. Při vyřezávání Beránka bere kněz v potaz množství přijímajících spolusloužících. Poté, co vyňal ze čtvrté prosfory dvě (větší) částečky a z páté jednu, vyjímá kněz částečky z dalších prosfor, z jejich dolních částí, ponechávajíc vrchní jejich části pro archijereje, který vyjímá částečky za pěni Cherubínské písně. Dle zvyku se pro archijereje připravují ještě dvě zvláštní prosfory.¹

Procesí s archijerem do chrámu

Popis takového slavnostního procesí se nachází v Nastolné knize prot. S.V.Bulgakova na str. 936 resp. přímo v Archijerejském Činovníku: „*Je-li svátek, když se přiblížil čas Božské liturgie a archijerej má jít do svatého chrámu, přichází k archijereji primikirij s lampádou. Archijerej je ještě ve svém domě spolu s archimandrity, kněžími, diákonky a ostatním duchovenstvem. Primikirij přichází před archijereje se zažehnutou lampádou a klaní se před ním. Archijerej vstává a jde ku chrámu. Před ním jdou příslušující, diákon i kněží. Zpěváci pějí za chůze verš svátku. Přimo před archijerem jde primikirij se zažehnutou velkou lampádou, poněkud napravo od něho. Archidiákon nebo protodiákon jde blízko archijereje mírně vzadu stranou. Za archijerem jdou archimandrité, igumeni, jeromonaši, po dvou. Mimo velké svátky primikirij s lampádou do domu archijereje nepřichází.*“²

¹ Praxe proskomidie před archijerejskou službou se místně liší – někde bývá konána celá, někde bez modlitby předložení (viz níže; srov. prof. ThDr. Peter Kernaševič: Všeobecný Typikon. Prešov 1966, str. 46), jinde ani nepřikrývají Dary popř. nechávají přední část pokrývky na diskosu odkrytou.

² U nás zachovával tuto praxi blažené paměti hodný archiep. Sergij (Koroljev).

Uvítání („всмереа“)

Duchovní, mající spolusloužit s archijerejem, přicházejí do chrámu včas, aby se mohli obléci a příp. připravit vše potřebné. Hypodiákon připravují archijerejská roucha a spolu s žezlonošem prostírají orlece na soleji před královskými dveřmi, před ikonami Spasitele a Boží Matky, chrámovou nebo svátkovou, před ambonem a u vchodu do chrámu z chrámové předsíně, kde bude uvítání archijereje³, příp. koberce mezi vstupními dveřmi, místem oblékání a královskými dveřmi. Orlec je kladen pod nohy archijereje tak, aby hlava orla byla obrácena na tu stranu, na níž bude otočen archijerej čelem. V oltáři kladou orlece hypodiákon, na soleji a na ostatních místech chrámu žezlonoš nebo ponomar.

Když jde po uvítání archijereje k ambonu, žezlonoš bere orlec u vchodu a pokládá jej na místo oblékání; když vstupuje na solej, bere orlec z toho místa, kde stál archijerej a pokládá ho na kraj ambonu směrem k západu. Ze soleje a ambonu bere orlece světloňoš, když archijerej odchází na místo oblékání (kathedru).

Když se archijerej blíží ku chrámu, všichni konají v oltáři obvyklé poklony s uctěním prestolu (*dvě malé, políbení prestolu, třetí malá poklona*), klanějí se navzájem a vycházejí při zavřených královských dveřích (závěsa odhrnuta) severními a jižními dveřmi z oltáře k uvítání a stoupají si u vchodových dveří z chrámové předsíně (prtvoru) do chrámu. Přitom každý pár dbá na to, aby stál proti sobě. Kněží (v rjasách a s pokrývkami hlavy, skufami, kamilavkami a klobouky)⁴, dle staršinstva směrem od vchodu, stoupají si ve dvou řadách, přičemž ten, jenž vykonal proskomidii (v plném oblečení), stojí uprostřed (mezi posledními kněžími) a drží v ruce podnos pokrytý aerm s naprestolním křížem rukojetí k levé ruce. Protodiákon a první diákon (v plném odění) s trikyrijem a dykyrijem (držice je na stejné úrovni) a kadidelnicemi a mezi nimi světloňoš stoupají si do řady proti vchodu, na krok k východu od posledních kněží. Hypodiákon stojí u vchodových dveří: první s mantijí a žezlonoš zprava, druhý zleva.

Kolokol (*blahověst*)⁵ k liturgii bývá v obvyklou dobu [„půl hodiny před příchodem archijereje“]. Když se archijerej přibližuje k chrámu, bývá zvonění na všechny zvony (*trezvon*); když archijerej vstoupí do chrámu, toto zvonění se přerušuje a zvoní se dále jen do jednoho zvonu až do začátku oblékání archijereje [„Zvonění se přerušuje na začátku hodinek.“].

V slovanském prostředí archijereje obvykle vítá chrámový starosta (v odpovídajícím oděvu) s věřícími již před chrámem s květinami a chlebem se solí. Archijerej symbolicky chléb solí, žehná a líbá, přijímá květiny a vstupuje do chrámu.

Vstoupiv do chrámu, stoupá si na orlec, dává žezlonoši archijerejskou berlu⁶ (ten ji drží vždy oběma rukama tak, aby se o ni neopíral) a všichni se třikrát modlí a klanějí se archijereji, který jim žehná. Diákon okuřují archijereje trojnásobně (*tříkrát tři vzmachy*). Protodiákon zvolává „**Velemoudrost!**“ a dále čte „**Jest vpravdě důstojno...**“, „**Tebe nad cherubíny...**“, „**Sláva...I nyní...**“, „**Hospodi, pomiluj ... (tříkrát)**“, „**Nejblaženější vladyko, požehnej!**“ a „**Amen**“ v souladu s ohlasy archijereje „**Přesvatá Bohorodice, spasíš nás!**“, „**Sláva Tobě, Kriste Bože, naděje naše, sláva Tobě!**“ a „**(Vstavši z mrtvých) Kristus, pravý Bůh náš...**“⁸. Pěvci během těchto modliteb pějí „**Od východu slunce až na západ chváleno budiž jméno Hospodinovo. Budiž jméno Hospodinovo blahosloveno od nyní až na věky**“ a „**Jest vpravdě důstojno...**“, „pomalu a sladce“, popř. **zadostojník** dne (irmos deváté písně kánonu, a to dle Typikonu, tedy až do opuštění daného svátku). Ve stejné okamžiky dávají hypodiákon archijereji mantiji, jeden z hypodiákonů přitom nadzvedá závoj klobouku tak, aby zůstal svrchu mantije. Archijerej po jedné pokloně přijímá od posledního kněze kříž a líbá jej, kněz líbá pravici archijereje a vrací se na své místo. Kněží dle staršinstva uctívají kříž a líbají ruku archijereje; nakonec tak činí kněz vykonavší proskomidii. Archijerej znovu líbá kříž a vrací jej na podnos. Kněz přijímá kříž, líbá pravici archijereje, stoupá si na své místo, se všemi se uklání archijereji na jeho požehnání (diákon opět okuřují trojnásobně) a jde se svatým křížem ke královským dveřím a severními dveřmi vstupuje do oltáře, kde pokládá kříž na prestol. Před knězem s křížem jde světloňoš a s nimi protodiákon a diákon, obracející se kvůli okouřování jdoucího archijereje, který mezitím přijal opět berlu od žezlonoše a tiše se modlí „**Vejdou do domu Tvého...**“. **Za archijerem jdou kněží ve dvou řadách, starší vpředu**, a přísluha (hypodiákon příp. přidržují kraje mantije, žezlonoš bere orlec). Světloňoš si stoupá na soleji u ikony Boží Matky, archijerej na orlec u ambonu; za ním po dvojicích kněží, protodiákon po pravici vedle archijereje, když předtím odevzdal druhému diákonovi nebo hypodiákonovi trikyrij s kadidelnicí. Hypodiákon a diákon odcházejí do oltáře, zhášejí trikyrij a dykyrij, žezlonoš stojí pod ambonem, aby mohl přijmout v daný okamžik od archijereje berlu. [„**Kněz, jenž konal proskomidii, jde severními**

³ Nejnižší možný počet orleců, s nímž lze dostát požadavkům současné praxe, jsou tři. V takovém případě je třeba je položit ku vchodu do chrámu, pod ambon a před ikonu Spasitele.

⁴ Při vítání hlavy církve nebo při slavnostnějších příležitostech, např. jsou-li do chrámu přinášeny svaté ostatky, oblékají všichni vítající plná roucha.

⁵ Čtyřicet úderů, první tři pomaleji.

⁶ Berlu užívanou mimo chrám archijerej odkládá spolu s vnějším oděvem (v zimním období kabát apod.) a od tohoto okamžiku užívá honosnější, liturgickou.

⁷ Dáno skutečností, že pražská eparchie je t.č. metropolíí. V ostatních případech je třeba přizpůsobit oslovení hodnosti archijereje, např. nejsvětější, vysokopřeosvícený, přeosvícený apod.

⁸ Tyto ohlasy jsou zakončením vstupních modliteb do chrámu, které archijerej obvykle začíná číst při přiblížení se k chrámu slovy „**Blahosloven Bůh náš...**“, tropar chrámu a další.

dveřmi do oltáře, pokládá tam kříž a poté vychází pod ambon a stoupá si na své místo v případě, že slouží toliko dva kněží, v důsledku čehož je kněz vykonavší proskomidii účasten podpírání archijereje při jeho odchodu z ambonu na místo oblékání; je-li spolusloužících více, pak kněz vykonavší proskomidii zůstává obvykle v oltáři.“]

V našich podmínkách koná často proskomidii **představený chrámu**, který pak také při vítání archijereje drží kříž. V takovém případě obvykle koná i krátkou promluvu.

Vstupní modlitby

Protodiákon: „**Požehnej, (nejblaženější) vladyko!**“. Archijerej [„vchází na ambon“] koná tři poklony a říká: „**Blahosloven Bůh náš...**“. Protodiákon dle obyčeje čte vstupní modlitby. Když začíná modlitbu „**Bránu milosrdenství...**“, odevzdává archijerej žezlonoši berlu a vchází na ambon. Klaní se, snímá pokrývku hlavy a uctívá ikony při čtení troparů protodiákonem [archijerej sám čte tropary] „**Přečistému obrazu Tvému...**“, „**Jsouc milosrdenství pramen...**“ a **chrámu**. Potom archijerej sklání před královskými dveřmi hlavu a říká modlitbu „**Hospodine, vztáhni ruku svou s výsosti...**“. Protodiákon dle obyčeje: „**Oslab, odpusť, promiň ...**“. Po opětovném nasazení si pokrývku hlavy se archijerej třikrát uklání, přijímá berlu a žehná z ambonu všechny přítomné na tři strany za zpěvu „**Ton despotin ke archijerea imon, Kyrie, filatte (jednou), is polla eti, despota! (třikrát)**“ („Vladyku a archijereje našeho, Hospodine, zachovej; na mnohá léta, vladyko!“ – do té doby zpěváci pějí „Jest vpravdě důstojno...“). A jde doprostřed chrámu, na kathedru (archijerejský ambon, místo oblékání, kde si doslovně dle *Činovníku* sedá, v praxi však častěji stojí). **Tam přecházejí i kněží (v pořadí staršinstva), stoupají si do dvou řad, klaní se jednou k oltáři, [přijímají požeňání od archijereje, vracejí se na svá místa], znovu se všichni uklánějí archijereji a odcházejí severními a jižními dveřmi do oltáře se oblékat.** Orlece jsou odnášeny do oltáře.

Oblékání archijereje

Když archijerej odchází z ambonu na místo oblékání, vycházejí z oltáře hypodiákon i ostatní příslušníci, v sticharech, s podnosem pokrytým aelem a s podnosem s archijerejskými rouchy [druhý diákon nebo ten, který má v ten den chirotonii] a stoupají si po pravé a levé straně archijereje a taktéž protodiákon a první diákon s kadidelnicemi. Oba diákoní scházejí pod ambon, naproti archijereji. Žezlonoš stojící v pozadí kathedry nalevo přijímá od archijereje berlu, knížník od hypodiákonů na podnos klobouk, panagii, modlitební šňůrku, mantii a rjasu a po pokloně archijereji vše odnáší jižními dveřmi do oltáře. Před archijereje přicházejí hypodiákon i archijerejskými rouchy. **Při patriarší službě vynášejí roucha kněží královskými dveřmi.**

Protodiákon, vykonav spolu s prvním diákonem poklonu před královskými dveřmi, zvolává: „**Požehnej, nejblaženější vladyko, kadidlo!**“ Po požeňání první diákon říká: „**K Hospodinu modleme se! – Hospodi, pomiluj!**“ a protodiákon čte: „**Nechť zaraduje se duše tvá v Hospodinu, neboť oblékl tě v roucho spasení a oděním veselí oděl tě, jako ženichovi vložil na tebe věnec a jako nevěstu zkrášlil tě ozdobami**“.

Hypodiákon poté, co archijerej požeňal každé roucho a políbil je na vyšíty kříž, oblékají jej zpočátku do sticharu a posléze i do dalších rouch, přičemž diákon pokaždé pronáší „**K Hospodinu modleme se...**“ a protodiákon odpovídající verš a okuňují archijereje trojnásobně (Na *Narození Kristovo* a *Velkou sobotu* se místo obvyklých veršů čtou **irmosy svátečního kánonu**, na *Paschu stichiry svátku*). Zpěváci pějí „**Nechť zaraduje se...**“, bohorodičen „**Proroci šůry tě předzvěstovali...**“ nebo jiné určené zpěvy.⁹ Při patriarší službě (často při každém archijerejském sloužení) bývá na tomto místě (při odchodu archijereje z ambonu na kathedru) pěn irmos páté písně kánonu Květné neděle „**Na horu Sion vystup, zvěstuje a Jerusálemu hláseje, abys v síle povolal: přeslavné věci praveny jsou o tobě, město Boží, pokoj na Izrael a spasení pohanům**“.¹⁰

Když si archijerej obléká omofor, vynášejí z oltáře na podnosu kříž, panagii a mitru (**někde je přijato, že tyto symboly archijerejské moci vynáší představený chrámu**). [Knížník přijímá od archijereje hřeben, líbá jeho pravici a odnáší podnos do oltáře.]

Dykyrij a trikyrij přinášejí z oltáře hypodiákonům, kteří je předávají archijereji. Protodiákon po ohlasu diákona „**K Hospodinu modleme se...**“ říká vehlasně evangelní slova „**Tak at' svítí světlo tvé před lidmi, aby viděli dobré skutky tvé a oslavovali Otce našeho, kterýž jest v nebesích, po všechny časy, nyní i vzděky až na věky věkův, amen.**“¹¹ Zpěváci pějí „**Ton despotin...**“ a archijerej žehná svícny na čtyři strany (na východ – diákoní okuňují trojnásobně, západ, jih a sever) lid a odevzdává trikyrij a dykyrij hypodiákonům, kteří líbají jeho ruku. Pěvci na klírosu zpívají třikrát „**Is polla eti...**“. [Archijerej si sedá.] Hypodiákoní si stoupají do jedné řady s protodiákonem a diákonem, kteří postoupili blíže k archijereji a okuňují jej opět trojnásobně, načež se všichni uklánějí ke královským dveřím a následně k archijereji. Hypodiákoní berou od diákonů kadidelnice, protodiákon s diákonem přicházejí k archijereji, přijímají od něho požeňání [spolu s hypodiákoní], líbají jeho ruku a první se staví stranou za archijereje a ostatní odcházejí severními a jižními dveřmi do oltáře.

Dle *Činovníku* „tehdy ten, jenž drží berlu a primikirij s lampádou uklánějí se archijereji a odcházejí. Ten, jenž má berlu, stojí před svatou ikonou Vládce našeho Pána Ježíše Krista. Primikirij s lampádou pak stojí (naproti žezlonoše) po levé straně při velkých lampádách.“

Při prostším způsobu sloužení se archijerej obléká v oltáři.

⁹ V naší praxi je na tomto místě obvykle zpíváno „**Bože, cos ráčil...**“ (GS str. 301).

¹⁰ Is 40.9

¹¹ parafráze Mt 5.16

Hodinky

Když archijerej žehná lid trikyrijem a dykyrijem, z oltáře vychází jižními dveřmi kněz, jenž konal proskomidii a severními dveřmi čtec a stoupají si k archijerejské kathedře: napravo kněz, nalevo čtec. Po trojí pokloně k oltáři se spolu s protodiákonem, diákonem a hypodiákony klanějí archijereji. Po skončení zpěvu na klirosu „**Is polla eti...**“ kněz zvolává „**Blahosloven Bůh náš...**“, čtec „**Amen.**“ A začíná obvyklé čtení hodinek. Po každém ohlasu se kněz i čtec klanějí archijereji. Místo ohlasu „**Modlitbami svatých Otců našich...**“ říká kněz „**Modlitbami svatého vladyky našeho, Pane Ježíši Kriste, Bože náš, smiluj se nad námi**“. Čtec pak říká místo „**Ve jménu Páně požehnej, otče!**“ „**Ve jménu Páně, vladyko, požehnej!**“.

Při čtení **50.žalmu** (někde až na první Trisagion) [„na začátku třetí hodinky“] vycházejí z oltáře na ambon první i druhý diákon s kadidelnicemi, klanějí se před královskými dveřmi, archijereji, pozvedají kadidelnice, prosí o požehnání kadidla a po požehnání odcházejí do oltáře a okuřují prestol, žertveník, ikony a duchovenstvo, poté ikonostas, svátkovou ikonu a scházejí s ambonu a okuřují archijereje (*trojnásobně*), kněze, čtece, znovu vcházejí na ambon, okuřují oba klirosy, lid a poté celý chrám, scházejí se u západních dveří chrámu, vracejí se na ambon, zde okuřují královské dveře, místní ikony, archijereje (*trojnásobně*), modlí se k oltáři (*jedna poklona*), klanějí se archijereji a odcházejí do oltáře. Při okuřování dbají, aby první okuřoval pravou stranu a druhý levou. Společně okuřují toliko prestol (zepředu a zezadu), královské dveře a archijereje.

„Při hodinkách archijerej sedí, vstává pouze na Alleluja, Trojsvatou píseň a Tebe nad cherubíny“ (*Činovník*).

[„Na třetí hodinice, při čtení modlitby „**V každé době...**“ bere knižník *Činovník* (nebo Apoštol, bude-li postřižen ve stichar) a vychází z oltáře; spolu s žezlonošem si stoupají před ambon, klanějí se ku královským dveřím a archijereji, jdou na místo oblékání a stoupají si za archijereje, žezlonoš zprava, knižník zleva. Ten zde zůstává do malého vchodu, aby mu zde otevíral *Činovník*, po čemž spolu s ostatními odchází do oltáře.“] (*Činovník* podepírá pravou rukou, levicí drží knihu otevřenou.)

Na konci okuřování vynášejí hypodiákon i s ponomarem (parekklesiarch, кандиловжигатель) [s druhým diákonem nebo postřižovaným ve stichar] severními dveřmi nádoby na umývání rukou s lázní a ručníkem (ponomar stojí mezi hypodiákony), modlí se a klanějí před královskými dveřmi (obvykle spolu s diákony končícími okuřování), poté se obrací tváří k archijereji a klanějí se mu, jdou ke kathedře a zde se zastaví před archijerejem. První hypodiákon nalévá vodu na ruce archijereje, spolu s druhým hypodiákonem snímá s šíje ponomara ručník, podávají ho archijereji a opět jej vracejí na šíji ponomara. Protodiákon při umývání rukou polohlasně čte modlitbu „**Umyji v nevinnosti ruce své...**“ a po omytí rukou líbá pravici archijereje, hypodiákon i diákon (ponomar) činí totéž a odcházejí do oltáře.

Na konci hodinek, při modlitbě „**V každé době...**“ stoupají si kněží v pořádku staršinstva okolo přestolu, konají před ním trojnásobnou modlitební poklonu, líbají jej, klanějí se navzájem a vycházejí z oltáře (severními a jižními dveřmi) ke kathedře, kde si stoupají do dvou řad proti sobě; mezi ně se zařadí na své odpovídající místo kněz, jenž konal ohlasy na hodinkách. Obléká-li se archijerej v oltáři, vycházejí duchovní na jeho pokyn.

Žezlonoš a světloňoš se klanějí archijereji a staví na svá místa u královských dveří: první ze severní strany a druhý z jižní (jestliže bylo postřižení čtece, přijímá od okamžiku vručení svíce při chirotesii úlohu světloňoše na této liturgii on). Knižník si stoupá k archijereji po jeho levici (dle jiné praxe vychází z oltáře na začátku liturgie po jejím úvodním ohlasu). Protodiákon a oba diákon si stoupají do řady před kněze. Všichni se klanějí k oltáři a potom archijereji. Ten s pozvednutými rukama říká obvyklé modlitby před začátkem liturgie „**Králi nebeský...**“, „**Sláva na výsostech Bohu...(dvakrát)**“ a „**Pane, rty mé otevři...**“. Kněží a diákon si modlí v duchu a klanějí se. Po modlitbách se všichni uklánějí archijereji. Poté protodiákon sklání hlavu a říká: „**Je čas sloužit Hospodinu, nejblaženější vladyko, požehnej!**“. Archijerej všechny žehná oběma rukama se slovy: „**Blahosloven Bůh náš...**“ a dává prvnímu knězi pravici, který po jejím políbení po požehnání vchází do oltáře jižními dveřmi, líbá prestol a staví se před něj.

Po prvním knězi přistupují k archijereji pro požehnání také protodiákon s diákony. Starší polohlasně říká „**Amen. Pomodli se za nás, vladyko svatý!**“. Archijerej s požehnáním odpovídá: „**Necht' Hospodin řídí kroky vaše**“. Protodiákon: „**Rozpomeň se na nás, vladyko svatý!**“. Archijerej žehná oběma rukama se slovy: „**Necht' rozpomene se na vás...**“. Diákon odpovídá „**Amen**“, líbají ruku archijereje, klanějí se a odcházejí; protodiákon jde na solej a stoupá si před ikonu Spasitele, ostatní diákon si stoupají stranou za archijereje na nižší stupně kathedry. [Místo uvedených požehnání žehná archijerej protodiákona na hlavu.]

Hypodiákon otevírají královské dveře. První kněz před prestolem a protodiákon na soleji se společně modlí a klanějí k východu (kněz přitom líbá prestol), obrací se k archijereji, který jim žehná oběma rukama.

Na začátku šesté hodinky je zvon „do všech“ [„trezvon k začátku liturgie bývá na šesté hodinice, když se čte **90.žalm** nebo na konci hodinky“]; je-li postřižován čtec („do sticharu“) nebo hypodiákon, začíná tento zvon až po přečtení příslušných modliteb archijerejem.

Začátek liturgie

Protodiákon zvolává: „**Požehnej, vладыko!**“. První kněz „**Blahosloveno budiž království...**“ pozvednuv nad svatým antiminsem svaté Evangelium, přičemž jím činí obvyklý kříž, pokládá je, libá spolu s prestolem a klaní se archijereji s protodiákonem, spolusloužícími kněžími, hypodiákonem a čtecem a odchází k jižní straně prestolu. (Při úvodním ohlasu se všichni klanějí k východu.)

Protodiákon pronáší **velkou ektenii**.

Na začátku a konci velké ektenie a na následujících dvou malých ekteniích otevírá knižník před archijerejm *Činovník* pro čtení modliteb. Dle knihy archijerej sedí a vstává toliko na ohlasy, dnes v praxi většinou stojí. (Tam, kde je zvykem, že kněz koná proskomidii bez modlitby předložení, čte tuto archijerej při velké ektenii.)

Někde je přijato, že se při prosbě za archijereje na velké ektenii kněz s protodiákonem uklánějí archijereji, někde je tato praxe považována za nesprávnou. Na prosbě „**Abychom zbaveni byli...**“ vycházejí diákon od kathedry a jdou prostředkem chrámu mezi dvěma řadami na solej; první si stoupá před obraz Boží Matky a druhý vedle protodiákona z druhé strany. První kněz dává od prestolu ohlas „**Nebot' Tobě náleží...**“ a klaní se v královských dveřích archijereji. Spolu s ním se uklánějí také protodiákon s diákonem a druhý kněz. Protodiákon schází se soleje ke kathedře, stoupá si stranou za archijereje, vpravo; druhý kněz odchází severními dveřmi do oltáře, libá prestol, klaní se skrze královské dveře archijereji, pak prvnímu knězi a stoupá si na své místo proti němu. Zpívá se **první antifona**.

Po **malé ektenii**, kterou pronáší první diákon, dává druhý kněz ohlas „**Nebot' Tvá jest moc...**“ a klaní se archijereji. Současně s ním se klanějí diákon a dva kněží stojící nyní nejbliže ke kathedře. Tito pak odcházejí bočními dveřmi do oltáře, libají prestol a klanějí se skrze královské dveře archijereji a spolusloužícím u prestolu. **Druhá antifona** a „**Jednorozený Synu...**“.

Obdobně odcházejí do oltáře ostatní duchovní a hypodiákon po druhé **malé ektenii** a příslušném ohlasu „**Nebot' blahý a lidumilný...**“. Tu říká druhý diákon, ohlas třetí kněz. Když se tento po ohlasu klaní archijereji, uklánějí se archijereji i kněží stojící dosud u kathedry, protodiákon, který se vrátil na solej v konci „**Jednorozený Synu...**“, oba diákon, žezlonoš, světloňoš i knižník a všichni odcházejí do oltáře každý svou stranou (podle předrevoluční praxe zůstávali při archijereji archimandrité). Někde je přijato, že duchovní před vstupem do oltáře uctívají ikony Spasitele a Boží Matky na ikonostas, každý na své straně. Kněží, protodiákon a diákon uctívají prestol, klanějí se archijereji, spolusloužícím a stoupají si na svá místa. Někde se tak děje v párech před prestolem, jinde, zvláště při velkém počtu spolusloužících, uctívají všichni prestol ze svých míst najednou.

Během pěni **třetí antifony** nebo **Blahoslavenství** koná se malý vchod (pějí-li se Blahoslavenství s trojparý kánonu, pak vchod začíná na „**Sláva...**“). Pokud archijerej sedí, vstává nejen na modlitby antifon, nýbrž také na „**Jednorozený Synu...**“.

Malý vchod

Sedí-li archijerej, vstává. Sedět zůstává pouze v tom případě, bude-li na vchodu udělovat vyšší duchovenskou hodnost. V takovém případě vstává až na dané modlitby. Hypodiákon berou trikyrij a dykyrij, ponomarové ripidy (mohou být při dostatku přísluhy čtyři, i šest), diákon kadidelnice; první kněz s obvyklými třemi poklonami uctívá Evangelium, protodiákon prestol, klaní se s protodiákonem archijereji, bere Evangelium, dává jej protodiákonovi, který libá pravici kněze a odchází s Evangeliem za prestol, tváří si stoupá k západu. Ve stejný čas první kněz a ostatní kněží konají malé poklony, libají prestol, klanějí se archijereji a po jednom odcházejí za protodiákonem (každý svou stranou tak, aby obcházel toliko prestol a nikoli ostatní kněze; při velkém počtu spolusloužících neuctívají kněží prestol zepředu po dvou, ale taktéž najednou). Hypodiákon pokládají orlece v oltáři okolo prestolu a zhruba na půli cesty mezi žertveníkem a prestolem a zapalují trikyrij a dykyrij. **Všichni vycházejí severními dveřmi** v následujícím pořadí: světloňoš, žezlonoš, diákon s kadidelnicemi (mladší napřed), hypodiákon s trikyrijem a dykyrijem, přísluhující s ripidami, protodiákon s Evangeliem a kněží v pořadí staršinstva. Po příchodu ke kathedře si kněží stoupají na obě strany od kathedry k oltáři. Obcházet kathedru není v dnešní praxi přijato.¹² Světloňoš a žezlonoš si stoupají na svá místa u královských dveří, žezlonoš dává orlec na kraj ambonu (hlavou orla na západ), druhý do poloviny cesty mezi královskými dveřmi a ambonem (na východ) a dává je pryč po modlitbě archijereje „**Shlédni s nebes, Bože...**“. Protodiákon s Evangeliem jde pod ambon, doprostřed, naproti archijereji, po stranách Evangelia stojí přísluhující s ripidami, čelem k sobě. Vedle nich, blíže ke kathedře, jsou diákon a hypodiákon. Po jedné pokloně všichni přijímají požehnání od archijereje. Ten s kněžími sklání hlavu a tiše říká modlitbu vchodu „**Vládce Hospodine, Bože náš...**“. Protodiákon k tomu polohlasně archijereji říká „**K Hospodinu modleme se...**“. Když archijerej dočte modlitbu (případně po udělení významání či povýšení klerika, koná-li se), pokládá protodiákon Evangelium na své levé ramě, pozvedá pravou ruku s orárem ukazujíc jím ke královským dveřím a říká polohlasně „**Požehnej, nejblaženější vладыko, svatý vchod!**“. Archijerej žehná polohlasně slovy „**Požehnaný vchod svatých Tvých po všechny časy, nyní i vždycky až na věky věkův.**“ [„**Všichni se uklánějí archijereji.**“] Protodiákon říká „**Amen**“ a spolu s hypodiákonem přistupuje k archijereji, který schází s kathedry a libá Evangelium; protodiákon libá pravici archijereje, již archijerej přikládá k Evangeliu při jeho uctění, a odchází s Evangeliem k přísluhujícím s ripidami. Hypodiákon zůstávají při kathedře, předávají archijereji trikyrij a dykyrij (přičemž jako vždy při předání posvátného předmětu hierarchicky výše postavené osobě libají jeho ruku) a ustupují mírně od kathedry. Protodiákon (stojící již čelem

¹² Obzvláště starší duchovní ovšem takto praktikují, viz prot. S.V.Bulgakov: Nastolná kniha, str. 940.

k prestolu) poněkud pozvedá Evangelium (v praxi jím činí kříž) a zvolává: „**Velemoudrost, povznesme se!**“, obrací se k západu a pje se všemi pomalu „**Pojďte, pokloňme se a padněme před Kristem, spasiž nás, Synu Boží¹³, zpívající Tobě alleluja, alleluja, alleluja**“. Diákoní okuřují směrem k Evangeliu, poté k archijereji, když tento se se všemi pomalu klaní před svatým Evangeliem a následně žehná trikyrijem a dykyrijem klanějící se mu duchovní.

Sbor podruhé zpívá „**Spasiž nás, Synu Boží.**“. [Po pravém klirosu opakuje totéž ještě levý kliros]. Archijerej žehná svícny lid na západ, jih a sever. Protodiákon přítom předcházen diákony vnaší svaté Evangelium do oltáře královskými dveřmi a pokládá je na prestol; ostatní přísluhující vstupují do oltáře severními a jižními dveřmi, kněží zůstávají pod solejí.

Archijerej schází s kathedry [podpírán dvěma archimandrity, igumeny nebo prvními dvěma kněžími] a vstupuje na ambon, odkud žehná lid trikyrijem a dykyrijem na obě strany za zpěvu duchovenstva (třetího) „**Spasiž nás, Synu Boží.**“ a vchází do oltáře (není tedy účasten tzv. enarksisu, teprve nyní plně vstupuje do liturgie) s modlitbou „**Vejdu do domu Tvého...**“. U královských dveří jej očekává protodiákon, přijímá od něho trikyrij a staví jej za prestol. Archijerej uctívá ikony na sloupech královských dveří, prestol a po přijetí kadidelnice od diákona začíná okuřovat.

Za archijerejem vcházejí do oltáře kněží, uctívají přítom každý ikonu u královských dveří na své straně a prestol.

Archijerej při pomalém pění duchovních „**Spasiž nás, Synu Boží.**“ předcházen protodiákonem s trikyrijem okuřuje prestol, žertveník, horní místo, kněze na pravé a levé straně, přísluhující a vychází na solej (v levici má dykyrij, patriarcha berlu). Kněží při okuřování prestolu poněkud ustupují, poté se opět vracejí blíže k prestolu. Světloňoš a žezloňoš sestupují se soleje a stopávají si pod ambon naproti královským dveřím; pěvci tiše a sladce pěji „**Is polla eti, despota**“. Archijerej okuřuje královské dveře, ikonostas, klirosy, lid, místní ikony, vchází do oltáře, okuřuje i prestol, kněze a protodiákona.

Poté, co archijerej okouří oltář, berou hypodiákoní orlece, nechávají pouze dva nebo tři před prestolem a jeden dávají na horní místo.

Světloňoš a žezloňoš se vracejí na svá místa. Na klirose pěji „**Is polla...**“ protaženě, jednou¹⁴ a poté **tropary a kondaky** dle Typikonu.

Druhý hypodiákon přijímá od archijereje dykyrij a protodiákon kadidlo (trikyrij se předává prvnímu hypodiákonu). Všichni tři se staví za prestol a současně se třikrát uklánějí, když protodiákon trojnásobně okuřuje archijereje; poté se obracejí čelem k východu, protodiákon odevzdává kadidelnici ponomarovi, všichni čtyři dělají poklonu, klanějí se archijereji a jdou na svá místa.

Hypodiákoní s chirotesii stavějí trikyrij a dykyrij na prestol, nemající chirotesii na podstavec za prestolem. Knižník přistupuje s *Činovníkem*, archijerej čte se skloněnou hlavou modlitbu „**Bože svatý, jenž ve svatých spočíváš...**“.

Dle současné praxe ruské církve bývá tzv. *pochvala* po vchodu před posledním kondakem po pění verše „**Hospodine, spasiž zbožné...**“ s pronášením jmen představitelů patnácti autokefálních místních církví pouze při patriarší službě.

[Dorevoluční praxe pochvaly dle Nastolné knihy: Archijerej stojí před prestolem čelem k lidu. Protodiákon po uctění prestolu a pokloně archijereji s orárem ve třech prstech vychází královskými dveřmi, stoupá si poněkud ke straně k ikoně Spasitele a s pozvednutou pravicí zvolává „**Hospodine, spasiž zbožné!**“. Zpěváci dvakrát opakují. Protodiákon: „**A vyslyš nás!**“ a zpěváci opakují. Tehdy připravují před prestolem kathedru (křeslo) a archijerej si sedá, tváří k lidu. Protodiákon začíná pochvalu: „**Nejsvětějšímu vládnoucímu synodu mnohá léta!**“. Archimandrité a kněží pěji totéž. V závěru pění jim archijerej žehná oběma rukama. Pak totéž zpívají i oba klirosy, archijerej jim žehná vsedě oběma rukama. Poté vstává a protodiákon říká tzv. velkou pochvalu: „**Nejzbožnějšímu Panovníkovi..., Panovníci..., Následníkovi... mnohá léta!**“. Oba klirosy opakují. Archijerej žehná oběma rukama Panovníkovi a lidu. Protodiákon: „**Přeosvíceným metropolitům, archiepiskopům a episkopům mnohá léta!**“. Spolusloužící v oltáři opakují, taktéž i zpěváci. Archijerej žehná vsedě. Protodiákon: „**Blahověrným představitelům státní moci i vojenskému velení, představitelům města (obce), Kristu milujícímu vojsku a všem pravoslavným křesťanům mnohá léta!**“. Zpěváci opakují. Archijerej žehná vsedě. Vstává, kathedru odklizejí, archijerej se otáčí k prestolu a zpívá se spolusloužícími poslední kondak. Protodiákon vchází do oltáře, modlí se k východu, klaní se archijereji. Diákoní při posledním kondaku stojí za prestolem čelem k západu. Po kondaku první hypodiákon bere dykyrij od druhého diákona a druhý trikyrij od prvního diákona, pokud byly svícny na prestolu, přestavují se na opačné strany.]

Poslední kondak pje duchovenstvo v oltáři.

Po troparech a kondacích líbá protodiákon prestol a s orárem ve třech prstech polohlasem říká „**Požehnej, nejblaženější vladyko, čas Trojsvaté písně!**“ a políbiv ruku archijereje, vychází na solej a před obrazem Spasitele pronáší „**K Hospodinu modleme se!**“. Pěvci „**Hospodi, pomiluj!**“. Archijerej říká svůj první ohlas

¹³ O nedělích se na tomto místě vkládá „**jenž jsi vstal z mrtvých**“, na svátky Bohorodice „**na přímlyvy Bohorodice**“, na svátky Páně až do opuštění přípěv druhé sváteční antifony, např. na Narození „**kterýž ses z Panny narodil**“ apod..

¹⁴ Ve skutečnosti počet „**Is polla eti...**“ kolísá v závislosti od místní praxe a nápěvu od jednoho do šesti (např. Počájevská lávra). Zpěv každopádně zakončují zpěváci. Opakuje-li po nich duchovenstvo, klirosy vždy ještě opakuje, aby zakončil.

„Nebot' svatý jsi Bože náš...nyní i vždycky“. Protodiákon vchází do královských dveří, obrací se čelem k lidu a dokončuje ohlas „až na věky věkův“, přičemž činí orárem na úrovni svého čela pohyb pravici zleva doprava k lidu. Zpěváci zpívají „Amen“ a poté „Svatý Bože...“, které se zpívá celkem sedmkrát (celé), střídavě sborem a sloužícími. Protodiákon vchází do oltáře, modlí se k východu, klaní se archijereji, bere dykyrij a podává mu ho. V oltáři všichni zpívají „Svatý Bože...“ (podruhé) a archijerej činí dykyrijem třikrát kříž nad Evangeliiem (obvykle, úhlopříčně a opět obvykle).

Druhý kněz bere naprestolní kříž za horní (pravou rukou) a dolní (levou) konec, obrací jej přední stranou, na níž se nacházejí posvátná vyobrazení, k prestolu a podává ho takto archijereji, políbiv přitom jeho pravici.

Před ambonem naproti královským dveřím si stoupají světloňoš a žezlonoš.

Archijerej s křížem v levé ruce a s dykyrijem v pravé při pění recitativem „Svatý Bože...“ (potřetí) vychází na ambon [„podpírán dvěma diákoný“] a zvolává „Shlédni s nebes, Bože, vid' a navštiv vinohrad tento a utvrď jej, neboť jej štípila pravice Tvá.“ Po pronesení této modlitby, když archijerej žehná na západ, zpěváci pějí „Svatý Bože“, na jih „Svatý Silný“ a na sever „Svatý Nesmrtelný, pomiluj nás!“.

Archijerej vstupuje do oltáře a žehná duchovenstvo pějící „Svatý Bože...“ (počtvrté), světloňoš a žezlonoš se vrací na svá místa. Archijerej dává kříž druhému knězi, který líbá pravici archijereje a pokládá kříž na prestol. Protodiákon: „Rozkaž, nejblaženější vladyko!“. Archijerej políbiv prestol, odchází na horní místo se slovy „Požehnaný, jenž se běře...“. Zpěváci zpívají páté „Svatý Bože...“.

Když tak archijerej činí, spolumloužící na pravé straně mu nejprve patřičně ustupují a poté všichni obvyklým způsobem uctívají prestol, odcházejí za prestol a zde se řadí dle staršinstva vedle archijereje.

Ten obchází prestol, žehná dykyrijem horní místo po slovech protodiákona „Požehnej, nejblaženější vladyko, horní místo!“ a odevzdává dykyrij hypodiákonu, který ho pokládá na určené místo. Protodiákon stojí u horního místa zleva od prestolu a čte tropar „Zjevení Trojice stalo se při Jordánu, neboť samo Přebožské jsoucno Otec pravil - tento, kterýž je křtěn, jest můj milovaný Syn; Duch pak sestoupil na Toho, jemuž blahorečí lidé a jehož vyvyšují na věky“ a podává archijereji trikyrij, jímž archijerej žehná z horního místa před sebe, nalevo a napravo při pění všech spolumloužících „Svatý Bože...“ (pošesté). Pak zpěváci zakončují Trojsvatou píseň, začínající od „Sláva...I nyní...“.¹⁵

Čtení Apoštola a Evangelia

Protodiákon přijímá od archijereje trikyrij, předává ho hypodiákonovi a ten jej staví na určené místo. První diákon přistupuje k archijereji s Apoštolem, když předtím položil přes něj svůj orár, přijímá požehnání, líbá pravici archijereje a jde levou stranou od prestolu skrze královské dveře na ambon číst apoštolské čtení. V tentýž okamžik přináší protodiákon archijereji otevřenou kadidelnicí s žhavým uhlíkem a jeden z hypodiákonů (zprava od archijereje) nádobku s kadidlem.

Protodiákon: „Požehnej, nejblaženější vladyko, kadidlo!“; archijerej sám vkládá lžičkou kadidlo a říká modlitbu „Kadidlo Tobě přinášíme...“, [oba líbají žehnající pravici]. Protodiákon ukazuje orárem směrem k diákonovi s Apoštolem: „Pozor mějme!“, archijerej: „Pokoj všem!“, první diákon (čtoucí Apoštola) „I duchu tvému!“, protodiákon „Velemoudrost!“. Čtoucí Apoštola (který se po vyjití na ambon poklonil k východu) pronáší „prokimen“¹⁶. Zpěváci zpívají prokimen. Po ohlasu archijereje „Pokoj všem!“ snímají z něho hypodiákon omofor a pokládají jej na ruce druhého diákona (nebo hypodiákona), který políbí žehnající pravici archijereje a odchází k jižní straně prestolu. První diákon čte Apoštola. Protodiákon k tomu říká obvyklé ohlasy „Velemoudrost!“ a „Pozor mějme!“ a okuřuje obvyklým způsobem (někteří dbají na zvyk okuřovat až při alliluáriích).

Na začátku apoštolského čtení si archijerej sedá na křeslo na horním místě a na jeho pokyn si sedají také duchovní na jim připravené židle.¹⁷ Když protodiákon okuřuje archijereje poprvé, archijerej i kněží vstávají a odpovídají na okuřování – archijerej požehnaním, kněží poklonou. Při druhém okuřování ani archijerej ani kněží nevstávají. Archijereje okuřuje protodiákon jako obvykle, trojnásobně.

Po skončení apoštolského čtení říká archijerej „Pokoj tobě!“, čtoucí „I duchu tvému!“, protodiákon „Velemoudrost!“ a všichni vstávají. Ponomarové berou ripidy, hypodiákon se uklánějí archijereji a berou dykyrij a trikyrij a vycházejí na ambon severními a jižními dveřmi, kde se staví napravo a nalevo od analoje připraveného pro čtení Evangelia (stejně konají příp. i další přísluhující se svícmi; někdy se analoj připravuje na tzv. archijerejský ambon, čili na kathedru). Alliluária se zpívají obvyklým způsobem. Archijerej [jeden z diákonů říká polohlasně „K Hospodinu modleme se...“] i kněží tiše čtou modlitbu „Rozsviť v srdcích našich...“. Prv-

¹⁵ Způsob zpěvu Trojsvaté písně při archijerejské službě má mnoho variant. Nejčastější způsob v ruské resp. maloruské praxi (kyjevský nápěv): první zpěváci, druhou duchovenstvo, třetí zpěváci „pomalu a tiše“, recitativem (pouze dva tóny s vychýlením o tón nahoru při druhé a třetí slabice od konce), čtvrtý (po verši) všichni řecky, následující zpěváci „rychleji“ recitativem, šestou duchovenstvo a dozpívávání po duchovenstvu „Sláva...“ recitativem s řeckým „Svatý Nesmrtelný...“ a závěrečný obvykle. Někdy se lze setkat s řeckým prvkem, kdy před závěrečným Trisagionem protodiákon zvolává „Dynamis!“. V rusinském prostředí se lze setkat s praxí, při níž archijerej říká třikrát daný verš s žehnaním na západ, jih a sever. V takovém případě kliros zpívá protaženě „Svatý Bože“ na první, „Svatý Silný“ na druhé a ostatní na třetí požehnaní (viz Kernaševič, str. 48)

¹⁶ Někde je zvykem připojovat „žalm Davidův“ nebo „hlas x.“.

¹⁷ сопрестоліе

ni kněz a protodiákon se uklánějí archijereji a po požehnání odcházejí k prestolu. První kněz se žehná, klaní, líbá Evangelium, podává je protodiákonovi a vrací se na své místo s poklonou archijereji. Protodiákon líbá prestol, přijímá Evangelium (líbá pravici kněze) a nese ho k archijereji, který je líbá (protodiákon přitom líbá pravici archijereje), jde skrze královské dveře k analogi, jsa předcházen diákonem s omoforem. Když tento (jdouc okolo analoge) dojde k diákonovi, jenž četl Apoštola, ten odchází do oltáře královskými dveřmi a stoupá si zleva od prestolu a diákon s omoforem zprava.¹⁸ Vedle protodiákona si z obou stran stoupají hypodiákoní s trikyrijem a dykyrijem a přísluhující s ripidami, majíce tyto nad Evangeliem. Protodiákon pokládá Evangelium na analog, pokrývá je svým orárem, sklání nad nim hlavu a říká: „**Požehej, nejblaženější vladyko, blahověsta...**“. Archijerej „**Bůh modlitbami...**“, protodiákon „**Amen**“, dává orár pod knihu, otevírá ji, druhý diákon (s omoforem) „**Velemoudrost, povznesme se...**“, archijerej žehná oběma rukama „**Pokoj všem!**“, zpěváci „**I duchu tvému!**“ a protodiákon „**Od...svaté evangelní čtení**“. Zpěváci „**Sláva Tobě, Pane, sláva Tobě!**“, diákon s Apoštolem „**Pozor mějme!**“ a protodiákon čte **Evangelium** (čelem k prestolu; v misijních podmínkách může být čtení tváří k lidu). Na začátku čtení oba diákoní líbají prestol, jdou pro požehnání k archijereji, líbají jeho ruku a pokládají Apoštol i omofor na svá místa. **Kněží naslouchají evangelnímu čtení bez pokrývek hlavy, archijerej v mitě.**

Po přečtení Evangelia sbor zpívá „**Sláva Tobě, Pane, sláva Tobě!**“. Analog dávají na stranu, ripidy odnášejí do oltáře. Archijerej sestupuje z horního místa [„podpírán dvěma archimandrity nebo igumeny, kteréž i žehná rukou“], prochází královskými dveřmi na ambon se slovy „**Pokoj tobě, zvěstujícímu!**“, líbá Evangelium v rukou protodiákona (ten líbá přiloženou pravici archijereje) a žehná lid dykyrijem a trikyrijem za zpěvu klirosu „**Is polla...**“. [Archijerej vchází do oltáře a žehná přítomné duchovní na obě strany, ti se uklánějí.] Protodiákon odevzdává Evangelium prvnímu knězi [archijereji, který říká „**Pokoj tobě...**“], jenž jej staví na horní místo prestolu. Hypodiákoní s protodiákonem se modlí k východu s poklonou, uklánějí se archijereji, stavějí dykyrij a trikyrij na svá místa, taktéž **kněží si stoupají kolem prestolu tam, kde stáli před čteními.**

Při čtení **Evangelia** dává se orlec na solej před analog.

Ektenie

Vroucí ektenii pronáší protodiákon nebo první diákon. Při prosbě „**Smiluj se nad námi, Bože...**“ všichni přítomní v oltáři (diákoní, hypodiákoní, ponomarové) odcházejí za prestol, modlí se k východu a klanějí se archijereji. Po prosbě „**...a za vladyku našeho nejblaženějšího...**“ všichni včetně kněží třikrát pějí „**Hospodi, pomiluj!**“, modlí se k východu, klanějí se archijereji a vrací se na svá místa. [„Hypodiákoní zhášejí trikyrij a dykyrij na prestole a odnášejí je na žertveník. Toto odnesení svicnů se neprojektuje všude. Orlec od rohu prestolu sbírá první hypodiákon.“] **Ve stejný okamžik pomáhají dva nejstarší kněží archijereji rozložit antimins ze tří stran.** Diákon pokračuje v ektenii. Archijerej dává ohlas „**Neboť milostivý...**“ (archijerej obvykle sám uděluje sloužícím kněžím jednotlivé ohlasy).

Je-li zaupokojná služba, bere protodiákon kadidelnici (archijerej i sám může držet kadidelnici a okuřovat), prosí archijereje o požehnání, vychází královskými dveřmi a pronáší **zaupokojnou ektenii**, jejíž závěrečný ohlas dává archijerej. Není-li zaupokojná ektenie, pak se diákon klaní archijereji, vychází severními dveřmi na solej a pronáší **ektenii za katechumeny**. Při prosbě „**Zjevil jim Evangelium spravedlnosti...**“ **třetí a čtvrtý kněz rozestírají i čtvrtou část antiminsu, modlí se k východu (jedna poklona) a klanějí se archijereji.** Když první kněz dává ohlas „**Aby i oni s námi oslavovali...**“ dělá archijerej hubkou nad antiminsem kříž, líbá ji a pokládá do pravého horního rohu antiminsu. [Antimins je rozvírán při závěrečném ohlasu ektenie, dle *Činovníku* se ho archijerej dotýká pravici.]

Protodiákon a první diákon si stoupají do královských dveří; protodiákon říká „**Katechumeni, vyjděte ven!**“, jiný diákon „**Katechumeni, vyjděte ven!**“, protodiákon „**Kteříž jste katechumeni, vyjděte ven!**“ a jiný diákon sám pokračuje v ektenii prosbou „**Nikdo z katechumenů neostaň zde, věřící...**“. [Závěrečný ohlas této ektenie říká druhý kněz. Protodiákon je v oltáři, odpovídá mu jiný diákon na soleji popř. jsou oba v oltáři. Po zvoláních se modlí oba před prestolem a uklánějí se archijereji.]

Ten s kněžími čte tiše určené modlitby.

První diákon bere kadidelnici, prosí u archijereje požehnání, okuřuje prestol, žertveník, horní místo, oltář, archijereje trojnásobně, všechny spolusloužící, prestol zpredu, archijereje trojnásobně, odevzdává ponomarovi kadidelnici, oba se modlí k východu, klanějí se archijereji a odcházejí. V tentýž čas druhý diákon říká ektenii „**Opět a opět...**“. Ohlas „**Abychom pod vládou Tvou...**“ pronáší archijerej.

Velký vchod

Po skončení ektenie jde diákon do oltáře, modlí se k východu a uklání se archijereji. **Jeden z mladších duchovních v levé řadě (nejlépe ten, jenž konal proskomidii) odchází k žertveníku, snímá aer s posvátných nádob a pokládá ho v pravém rohu žertveníku; snímá s diskosu pokrývku a hvězdicí a odkládá je na stranu; před diskos dává prosfory na talířcích a malé kopí (ostřím k levé straně) a vrací se k prestolu k trojnásobné pokloně.**

Hypodiákoní s nádobou, vodou a lázní a ponomar [nebo mající ten den chirotonii či chirotesii či druhý diákon] s ručníkem na šíji vycházejí ke královským dveřím na umývání rukou archijereje.

¹⁸ Až do 17.stol. bývala praxe vkládání velkého omoforu na čtoucího Evangelium jako symbol toho, že promlouvá Nejvyšší Pastýř Kristus.

Ten čte se skloněnou hlavou tiše modlitbu „**Nikdo z těch, kdož jsou spoutáni tělesnými žádostmi...**“ (počas čtení této modlitby snímají kněží své mitry, kamilavky a skufy, archijerej je v mitře), jde ke královským dveřím, pronáší modlitbu na posvěcení vody „**Pane Bože náš, jenž jsi posvětil proudy jordánské...**“, žehná ji a umývá si ruce (příp. i oči, nozdry a ústa, jak někteří archijerejové praktikují; někteří řečtí archijerejové skrápějí rukama stojící kněze a lid). Po umytí hypodiákonů a ponomar líbají ruku archijereje a spolu se světloňošem a žezloňošem odcházejí do oltáře a kladou orlec před žertveník. Archijerej se obrací zpět před prestol, protodiákon a diákon na něj vkládají malý omofor (dělat omoforem tzv. *wpata* je na mnoha místech pevně přijato, jinde tento zvyk bývá kritisován), archijerej se modlí (*tři poklony*) a s pozvednutím rukou třikrát říká „**Cherubíny tajemně ...**“. **Kněží ruce nepozvedají, pouze se po každé modlitbě žehnají a klanějí.** Protodiákon říká příslušné verše „**Abychom přijali Krále všech...**“ a snímá z archijereje mitru a pokládá ji na (velký) omofor na podnosu (nebo na prestol, který v takovém případě líbá) a odchází k žertveníku. Archijerej líbá svatý antimins a prestol, žehná spolsloužícím a odchází taktéž k žertveníku (koná „druhou“ episkopskou proskomidii)¹⁹; protodiákon mu podává kadidlo. Archijerej okužuje žertveník, odevzdává kadidelnici protodiákonovi a pokládá na jeho levé rámě aer. (Pokud je jeden z diákonů v ten den svěcen na kněze, koná on toto a následné okuřování.)

Protodiákon odchází od archijereje, okužuje královské dveře, místní ikony, klirosy a lid se soleje atd. jako obvykle.

Po archijereji přistupují zepředu k prestolu v párech také kněží, dělají dvě poklony, líbají antimins a prestol, konají ještě jednu poklonu a poté se klanějí navzájem se slovy „**Na protojereství nebo kněžství tvé rozpomeň se Hospodin Bůh v Království svém...**“, jakož i lidu a odcházejí k žertveníku. Archijerej během toho koná vzpomínání na prosforách u žertveníku. Kněží dle staršinstva, protodiákon, diákon i hypodiákon přistupují k archijereji z pravé strany řkouce „**Rozpomeň se na mne, nejblaženější vладыko, kněze nebo diákona nebo hypodiákona (jméno)...**“ a líbají jeho pravé rámě; to samé činí i protodiákon, jenž okuřoval.

Po vyjmutí částeček za zdraví bere archijerej zaupokojnou prosforu a vzpomíná zesnulých.

[Před vyjímáním částeček, po třech obvyklých poklonách s modlitbou „**Bože, očist' mne hříšného...**“, říká archijerej nejprve „**Smiluj se nad námi, Bože, podle...**“. Spolsloužící přistupují k archijereji, klanějí se a říkají: „**Modlitbami svatého vладыky našeho, Pane Ježíši Kriste Bože náš, smiluj se nad námi**“ a jména těch, které chtějí vzpomenout – archijerej říká přitom „**Rozpomeň se, Hospodine, na...**“ a nakonec „**Rozpomeň se, Hospodine, i na mne hříšného a nehodného služebníka svého (jméno)**“ a dále vzpomíná spolsloužící se slovy „**Rozpomeň se, Hospodine, na služebníka svého archijereje nebo jereje (jméno)**“, spolsloužící se klanějí a líbají jej na pravé rámě. Poté archijerej pokračuje ve vyjímání částeček za zesnulé.]

Po archijerejské proskomidii snímají hypodiákon i archijereje omofor. **Jeden z kněží mu podává hvězdičici, kterou archijerej okužuje a pokládá na diskos, po čemž mu kněz podává pokrývku, již archijerej taktéž okužuje a pokrývá jí diskos.** Archijerej třikrát okužuje dary a vrací kadidelnici diákonovi. Protodiákon si kleká na pravé koleno a říká: „**Vezmi, nejblaženější vладыko!**“.

Archijerej bere diskos oběma rukama, líbá ho, dává políbit i protodiákonovi, jakož i svoji pravici, a dává mu diskos k čelu (protodiákon jej přijímá oběma rukama) se slovy „**Necht' v pokoji uchopí ruce vaše svaté**“ (je-li jediný diákon, navléká si očko kadidelnice na malíček pravé ruky a pokládá si ji přes pravé rameno a tak uchopuje diskos). Protodiákon odchází. Přistupuje první kněz [koná poklonu] a přijímá od archijereje svatý kalich, líbá ho, jakož i pravici archijereje, a říká „**Na archijerejství tvé rozpomeň se Hospodin Bůh v Království svém po všechny časy, nyní i vždycky až na věky věkův**“. Přistupuje druhý kněz, v rukou drží kříž v nakloněné poloze (vrchní částí vpravo) se slovy „**Na archijerejství tvé rozpomeň se...**“, líbá ruku archijereje, který jí pokládá na rukověť kříže a líbá jej při tom. Ostatní kněží říkají totéž, líbají ruku archijereje, když od něj přijímají posvátné předměty žertveníku – lžičku, kopí a další.

Koná se **velký vchod**. Vpředu jdou severními dveřmi diákon s mitrou a omoforem na podnosu (příp. i dva diákon; v takovém případě si po vjezdu do oltáře stoupají s mitrou k severní straně a s omoforem k jižní), světloňoš (je-li jich taktéž více, stoupají si stranou pod solej čelem ke královským dveřím), žezloňoš, diákon s kadidelnicí, hypodiákon s dykyrijem a trikyrijem, ponomarové s ripidami (zpravidla jeden před diskosem a druhý za kalichem, při větším počtu možno po dvou okolo diskosu i kalicha), protodiákon a **kněží dle staršinstva**.

Světloňoš a žezloňoš si stoupají pod solej (při dostatku místa mohou zůstat na svých místech u hlavních ikon, čelem k sobě, [klanějí se archijereji]). Diákon s mitrou jde královskými dveřmi do oltáře a zůstává u levého předního rohu prestolu. Přísluhující s ripidami (jež drží zpřímá) a hypodiákon si stoupají po stranách orlece na soleji, čelem k sobě, protodiákon hlasitě koná první část vzpomínání na velkém vchodu („**Na archijereje našeho nejblaženějšího...**“ – dle místní praxe; viz konečná poznámka) a před orlecem pokleká na jedno koleno; diákon s kadidelnicí se zastavuje u královských dveří po pravici archijereje, **kněží se staví do dvou řad obrácení na sever a jih, starší blíže ku královským dveřím.** [Kněží si stoupají do dvou řad na soleji a rozdělují si dle počtu osob vzpomínání sloužících hierarchů.] – V řecké praxi se vchod nekoná jako pouhý východ na solej, nýbrž obvykle hluboko do chrámu; diákon předcházející Dary se obrací k okuřování.

Archijerej odchází od žertveníku, přistupuje k diákonovi s mitrou a líbá ji pokládajíc pravici na mitru. Diákon říká „**Na archijerejství tvé...**“ a líbá ruku archijereje a poté pokládá mitru a omofor na své místo (mitru zpravidla na prestol). Archijerej vychází do královských dveří, [světloňoš s žezloňošem se klanějí pod ambonem ke královským dveřím a stoupají si na solej k ikonám] bere od diákona kadidelnici a okužuje [třikrát] dary. [Koná poklonu a tiše říká „**Požehnaný, jenž se béře...**“]. Protodiákon říká tiše „**Na archijerejství tvé...**“, archije-

¹⁹ pozdní řecká praxe

rej bere diskos, [líbá jej], koná čelem k lidu druhou část vzpomínání dle řádu (patriarcha vzpomíná hlavy místních církví) a odnáší diskos na prestol. První kněz si stoupá před orlec a tiše říká z oltáře vycházejícímu archijereji „**Na archijerejství tvé...**“. Archijerej okuřuje kalich, [klaní se, líbá jej] a bere. První diákon přijímá od archijereje kadidelnici a odchází k pravé straně prestolu; první kněz políbiv ruku archijereje ustupuje na své místo. Archijerej koná vzpomínání dle řádu a odnáší kalich na prestol, za ním vcházejí do oltáře kněží se slovy „**Na archijerejství tvé...**“. [Diákonů podírají archijereje při odnášení darů k prestolu a zpět, protodiákon snímá pokrývky z diskosu i kalicha a klade je na kraj prestolu, archijerej přítom říká tropary „**Ctihodný Josef...**“ resp. „**V hrobě tělem...**“ a „**Jako životodárce...**“. Poté ze svého místa žehná do oltáře vstupujícím duchovním.] Ripidonosci při přejímání darů naklánějí nad nimi mírně ripidy.

Archijerej čte uložené tropary, snímá pokrývky, aerem (který bere z ramen protodiákona klečícího na pravém koleně u pravého předního rohu prestolu a jež při kládání obvyklým způsobem ke kadidlu) pokrývá diskos s kalichem, poté si nasazuje mitru a po trojnásobném okouření darů s příslušnou modlitbou říká „**Bratři a spoluslužebníci, pomodlete se za mne!**“. Kněží odpovídají „**Duch Svätý sestoupí na tebe a moc Nejvyššího zastíní tě!**“. Protodiákon a spolusloužící: „**Pomodli se za nás, vладыko svätý!**“, archijerej „**Necht' Hospodin řídí kroky vaše!**“, protodiákon a ostatní „**Rozpomeň se na nás, vладыko svätý!**“ a archijerej žehná protodiákona a diákon se slovy „**Rozpomeň se na vás Hospodin Bůh...**“, protodiákon „**Amen**“.

Po požehnání protodiákon od východního pravého rohu prestolu okuřuje archijereje trojnásobně, odevzdává kadidelnici ponomarovi, oba se modlí k východu, klanějí se archijereji a diákon vychází z oltáře na **ektenii**. Archijerej se solej žehná lidu dykyrijem a trikyrijem. Zpěváci pějí „**Is polla...**“. Královské dveře se při archijerejské službě po velkém vchodu nezavírají. Světloňoš a žezloňoš se vracejí na svá místa u královských dveří, hypodiákonů vcházejí královskými dveřmi a stavějí svícny na svá místa (nižší přísluha vstupuje bočními dveřmi).

Před **Cherubínskou písni** kladou se orlece do královských dveří, před žertveníkem a proti levému přednímu rohu prestolu (bude-li kněžská chirotonie; poté, co svěcenec obejde prestol a kathedra je odklizena, dává se tento orlec pryč a klade se u pravého předního rohu prestolu). Při Cherubínské písni se orlec v královských dveřích přemísťuje na krok nebo dva k západu pro přijetí svätých darů a poté na požehnání.

První diákon pronáší ektenii „**Doplňme modlitbu naši k Hospodinu!**“. Během ní archijerej i kněží tiše čtou modlitbu přinesení „**Hospodine Bože, Vševládc...**“. Ohlas „**Slitovností Jednorozeného Syna svého...**“ říká archijerej. Po ektenii, když diákon říká „**Milujme druh druha...**“ konají všichni tři malé poklony, řka tiše „**Milovati budu Tebe, Hospodine, sílo má, Hospodin jest mi oporou a útočištěm mým**“. Protodiákon snímá mitru z hlavy archijereje, který líbá diskos se slovy „**Svätý Bože**“, kalich se „**Svätý Silný**“ a prestol se „**Svätý Nesmrtelný, smiluj se nad námi!**“, načež ustupuje napravo od prestolu na připravený orlec (jeden z hypodiákonů odebírá orlec před prestolem, aby mohli přistoupit kněží; po pozdravech vracejí hypodiákonů orlece do původní polohy, až na „**Blahodat' Pána našeho...**“ kladou jeden do královských dveří).

Diskos, kalich a prestol líbají také všichni kněží (samozřejmě bez pokrývek hlavy, které sňali již před velkým vchodem)²⁰ a přistupují k archijereji. Na jeho pozdrav „**Kristus uprostřed nás!**“²¹ odpovídají slovy „**Je a bude!**“ a líbají archijereje na pravé rámě, levé a pravici a pozdravice se obvyklým kněžským způsobem (trojím políbením a vzájemným políbením pravice) i mezi sebou (někdy, při velkém množství spolusloužících, líbají si navzájem toliko pravici), vracejí se k prestolu na svá místa. (Slova „**Kristus uprostřed nás!**“ říká vždy starší; je-li svěcen nový kněz, přistupuje k archijereji přednostně jako první.) Diákonů líbají navzájem své oráry (zpravidla při horním místě).

Poté, co diákon [který vně oltáře sklání hlavu a líbá vyšitý kříž na svém oráru] zvolá „**Dvěře! Dvěře! Pozor mějme k velemoudrosti!**“, za pění „**Věřím...**“ berou kněží aer za okraje (pravici) a vějí jím nad dary a nad skloněnou hlavou archijereje (aniž by se ho aerem dotýkali – *Činovník*), jemuž předtím protodiákon sňal mitru a položil ji na prestol, spolu s ním se u sebe modlíce Symbol víry (dříve měly aery rozměry až do dvou metrů a nebylo možno je odnést jinak než přes hlavu archijereje, což založilo dnešní praxi). Po jeho přečtení dávají první dva kněží archijereji políbit kříž na aeru, druhý kněz jej podává nejmladšímu (na levé straně prestolu) nebo jednomu z diákonů, ten jej skládá a odnáší na žertveník nebo klade na kraj prestolu k ostatním pokrývkám; protodiákon nasazuje archijereji znovu mitru. Hypodiákonů se modlí k východu (*jedna poklona*), klanějí se archijereji, berou trikyrij a dykyrij a podávají je archijereji s políbením jeho pravice [a doprovázejí ho na ambon]. V řecké praxi aer bere archijerej a zprava doleva jej snímá kolem své šíše, což upomíná na starou praxi.

Při „**Věřím...**“ je úder v jeden zvon (*kolokol*). Po **Symbolu víry** se dává orlec na konec ambonu.

Posvěcení Darů

Začíná vlastní **eucharistický kánon**.

Diákon na soleji zvolává „**Stůjmež dobře...**“ a vchází (královskými dveřmi) do oltáře. Zpěváci pějí „**Milost pokoje...**“. Archijerej vychází na ambon s trikyrijem a dykyrijem a tváří k lidu zvolává „**Blahodat' Pána našeho Ježíše Krista...**“. Zpěváci „**I s duchem tvým!**“. Archijerej [„*pozvednuv ruce, oči i mysl vzhůru*“]

²⁰ Při archijerejské službě se zvláštním způsobem přistupuje k sloužení mitroformních kněží v mitrách. V cizím prostředí je vždy vhodné ujistit se před službou o místní praxi.

²¹ nebo v paschální době „**Vstal z mrtvých Kristus!**“ či v svátku Narození „**Kristus se rodí!**“...

žehná na jih se slovy „**Povznesme srdce!**“, zpěváci „**Máme k Pánu!**“, na sever se slovy „**Vzdávejme díky Hospodinu!**“²² a zpívá se „**Důstojno a spravedливо jest...**“. Archijerej se vrací do oltáře [doprovázen hypodiákony žehná duchovní], hypodiákon od něho přijímají svícny a staví je na místo. **Archijerej s kněžími čtou modlitbu „Důstojno a spravedливо jest Tebe opěvovati...“.**

První diákon líbá prestol, klaní se archijereji, uchopuje třemi prsty svůj orár a takto hvězdici a při ohlasu archijereje „**Vítěznou píseň zpívající, volající, vyzývající a pravice!**“ se dotýká diskosu svrchu ze čtyř stran v podobě kříže, líbá hvězdici, skládá ji, pokládá na levé straně prestolu nad kříž a spolu s protodiákonom líbají prestol a klanějí se archijereji. Především v řecké praxi je obvyklé, že protodiákon předává hvězdici archijereji, který se jí žehná a sám ji pokládá.

Na klirosu pějí „**Svatý, Svatý, Svatý Hospodin zástupů...**“. **Archijerej a kněží čtou modlitbu „S těmito blaženými mocnostmi i my...“.** Po modlitbě snímá protodiákon s archijereje mitru a hypodiákon mu dáváji omofor.²³

Dále pravou rukou s orárem ukazuje na diskos, když archijerej taktéž ukazujíc rukou k diskosu pronáší „**Vezměte, jezte...**“ a na kalich, když archijerej říká „**Pijte z něho všichni...**“ [kněží v duchu říkají tatáž slova současně s archijerejem]. Při ohlasu archijereje „**Tvoje z Tvého...**“ protodiákon líbá prestol a pravou rukou s orárem bere diskos a levou (pod pravou) kalich a pozvedá je nad antiminsem. Zpěváci zpívají „**Tebe opěváme...**“, **archijerej a kněží čtou příslušné tiché modlitby.**

Archijerej pozvedá ruce a polohlasně se modlí „**Hospodine, jenž jsi Přesvatého svého Ducha...**“ (kněží se modlí tiše), třikrát, pokaždé s poklonou. Protodiákon a s ním v duchu i všichni diákoní pronášejí verše „**Srdce čisté...**“ (po prvním čtení troparu) a „**Neodvrhni mne...**“ (po druhém čtení troparu). **Po každém čtení troparu se všichni žehnají a klanějí. (V rumunské praxi konají úkony u prestolu pod západním vlivem od 17.stol. všichni duchovní; tak i ve sborovém sloužení bez archijereje.)**

Po třetím čtení protodiákon ukazujíc orárem na diskos praví „**Požehnej, vладыko, svatý chléb!**“ Archijerej [pozvedá oči k nebi – *Činovník*] říká tiše (kněží v duchu) „**A učin chléb tento...**“ a žehná chléb (pouze Beránka) pravici. Protodiákon „**Amen**“ a ukazujíc na kalich říká „**Požehnej, vладыko, svatý kalich!**“. Archijerej tiše říká „**A co jest v kalichu tomto...**“ a žehná kalich. Protodiákon „**Amen**“; ukazujíc pak na diskos i kalich říká „**Požehnej, vладыko, oboje!**“. Archijerej (kněží v duchu) říká „**Proměňiv je Duchem svým Svatým!**“ a žehná diskos a kalich. Protodiákon říká trojnásobně „**Amen**“. **Všichni v oltáři konají zemní poklonu.**²⁴ Poté se protodiákon obrací k archijereji a říká „**Rozpomeň se na nás, vладыko svatý!**“; všichni diákoní přistupují k archijereji a sklánějí hlavy, držíce oráry třemi prsty své pravice. Archijerej jim žehná oběma rukama, řka: „**Rozpomeň se na vás Hospodin Bůh...**“. Protodiákon a ostatní diákoní odpovídají „**Amen**“ a odcházejí.

Je-li nově svěcen kněz, přichází tento k archijereji, jenž mu se slovy: „**Přijmi zástavu tuto!**“ podává diskos. Novokněz jej přijímá oběma rukama, líbá pravici archijereje, odchází k pravému přednímu rohu prestolu, pokládá diskos, sklání hlavu k Beránkovi a setrvává ve vnitřní modlitbě a vzpomínání až do konce modlitby Páně. Tehdy vrací diskos zbožně archijereji, líbajíc přitom jeho pravici, a vrací se na své místo. [Archijerej odlamuje částečku XC, dává ji novoknězi, který odchází k zadní straně prestolu a modlí se **50.žalm**. Před „**Svaté svatým!**“ vrací částečku archijereji.] *Praxe předávání zástavy je různá – v Řecku používají v takovém případě dva diskosy. Někde dává archijerej částečku XC přímo na ruku, v Rusku se na diskos dává antiminsová hubka a na ni zástava, buď druhý Beránek u Řeků nebo XC u Rusů.*

Archijerej s kněžími čtou modlitbu „Aby toto bylo přijímajícím...“.

Po modlitbě a zpěvu „**Tebe opěváme...**“ svlékají z archijereje omofor, protodiákon klade na archijereje opět mitru [archijerej nyní čte modlitbu „**Aby toto bylo přijímajícím...**“], druhý diákon podává kadidelnici, archijerej okužuje a říká „**Zvláště za nejsvětější...**“, poté vrací kadidelnici diákonovi, který okužuje prestol, horní místo, archijereje trojnásobně, kněže a znovu prestol od archijereje, klaní se archijereji a odchází (odevzdává kadidlo ponomarovi). Archijerej s duchovními čtou modlitbu „**Za svatého Jana proroka...**“. Zpívá se „**Jest vpravdě důstojno...**“ nebo **zadostojník** dne. Zvoní se dvanáct úderů. V řecké praxi archijerej při intercessiu bere koš s nakrájenými prosforami a přibližuje jej nad svaté Dary ku posvěcení.

Když se blíží konec zpěvu, líbá protodiákon prestol, ruku archijereje, stoupá si čelem k západu do královských dveří a stejně jako po Trojsvaté písni koná určené gesto se slovy „**I za všechny!**“. Zpěváci zpívají tatáž slova.

Archijerej: **Nejprve rozpomeň se, Hospodine...**“ (vzpomíná prvohierarchu místní církve příp. patriarchy a spolusloužící episkopy).

První kněz: „**Rozpomeň se, Hospodine, i na otce a vладыku (господина) našeho nejblaženějšího (jméno), archiepiskopa pražského a metropolitu českých zemí a Slovenska a zachovej ho Svaté Církvi své v pokoji, neporušeného, počestného, zdravého, dlouho žijícího a řádně hlásajícího slovo Pravdy Tvé**“ a přistupuje k archijereji, líbá jeho ruku, mitru a opět ruku. Archijerej mu žehná se slovy „**Na kněžství nebo protorejství...**“.

²² převzato z činu patriarchy konstantinopolského Athanasia při nikonovských reformách

²³ Praxe oblékání omoforu k anafoře, anamnesi a epiklezi není jednotná, užívá se zhruba od druhé poloviny 17.stol. v návaznosti na západní chápání tajin a jejich „ustavujících“ či „podstatných“ slov.

²⁴ Praxe konání zemní poklony na tomto místě o nedělich a ve sváteční době není jednotná. Dle prot.S.V.Bulgakova, str. 908, je okamžik proměnění Darů natolik mimořádný, že nelze konání zemní poklony na tomto místě jakkoli odsuzovat.

Protodiákon stojí v královských dveřích, obrací se čelem k lidu a velkým hlasem zvolává „**Na otce a vladyku našeho, nejblaženějšího (jméno), archiepiskopa pražského a metropolitu českých zemí a Sloven-ska, (nebo ostatní episkopát s příslušnými tituly, slouží-li), přinášejíciho (nebo: přinášejíci) svaté dary tyto...**“ a ukazuje na diskos a kalich, „**...Hospodinu Bohu našemu...**“, jde k hornímu místu, žehná se, klaní, klaní se i archijereji a znovu jde do královských dveří, „**na přeosvícené metropolity, archiepiskopy a episkopy, na veš-keré kněžstvo a mnišstvo, na vlast naši, její představitele a vojsko; za mír celého světa, blaho svatých Cír-kví Božích, za spásu a pomoc těm, kteří se s horlivostí a bázní Boží namáhají a slouží, za uzdravení ne-mocných, za upokojení, odpuštění, blahou pamět' a prominutí hříchů všech dříve zesnulých pravoslav-ných, za spásu zde přítomného lidu i všech, jež tento vzpomíná; na všechny a všechno**“²⁵ a jde k hornímu místu, žehná se, činí poklonu, jde k archijereji a líbá jeho pravici řka „**Is polla eti, despota!**“, načež ho archijerej žehná. Zpěváci „**I na všechny!**“. **Na ohlas archijereje „A dej nám jedněmi ústy...“ se mu všichni v oltáři klanějí v odpověď na jeho požehnání**, druhý diákon vychází na ambon severními dveřmi a po požehnání archijereje lidu ze soleje a jeho slov „**A milosti Velikého Boha a Spasitele našeho..**“ začíná ektenii „**Všechny svaté vzpo-menuvše...**“ (Po ohlasu „**A milosti Velikého Boha a Spasitele našeho...**“ pokládá se orlec u levého předního rohu prestolu, bude-li chirotonie na diákona. Po obejití prestolu svécencem a odklizení kathedry se dává pryč a klade se u pravého předního rohu.) [Po chirotonii žehná archijerej trikyrijem a dykyrijem.]

Je zvyk, že když archijerej čte modlitbu „**Tobě poručíme veškeren život náš...**“, přistupuje z pravé strany prestolu kněz-kazatel, líbá prestol, první kněz podává archijereji kříž z prestolu, kazatel jej líbá, jakož i pravici archijereje, klaní se mu a odchází. První přijímá od archijereje kříž a polbiv jeho pravici, pokládá kříž zpět na prestol.

Po ektenii archijerej zvolává „**A učíš nás hodnými, Vládce...**“. Lid pěje „**Otče náš...**“. Archijerej říká ohlas modlitby Páně, zpěváci „**Amen**“. Po modlitbě pokládají hypodiákon i orlec v královských dveřích. Archije-rej žehná lid rukama se slovy „**Pokoj všem!**“. Zpěváci „**I duchu tvému!**“. Diákon na soleji „**Skloňte hlavy své před Hospodinem!**“, zpěváci „**Před Tebou, Hospodine!**“. **Archijerej s kněžimi sklánějí taktéž hlavy a tiše čtou modlitbu „Tobě děkujeme...“**. Diákon se opásávají svými oráry ve tvaru kříže a archijerej dává ohlas „**Blaho-datí a slitovností...**“. Sbor: „**Amen**“. **Archijerej s kněžimi čtou tiše modlitbu „Shlédni, Pane Ježíši Kriste Bo-že náš...“**. Po modlitbě snímá protodiákon s archijereje mitru, hypodiákon i mu oblékají malý omofor, zavírají královské dveře²⁶ a zatahují závěsu. **Všichni, včetně diákona na soleji, konají tři malé poklony s modlitbou**. Diá-kon na ambonu sklání hlavu a zvolává „**Pozor mějme!**“ a odchází do oltáře. V řecké praxi se mnohde královské dveře nezavírají ani na přijímání.

Světloňoš stává svíci před královské dveře a s žezlonošem také odcházejí do oltáře.

Archijerej říká „**Svaté svatým!**“, zpěváci pějí „**Jeden Svatý...**“.

Přijímání

Protodiákon stojí zprava od archijereje a říká: „**Rozdrob, vladyko, svatého Beránka!**“. Archijerej: „**Drobí a rozděljuje se Beránek Boží...**“. Protodiákon ukazujíc na kalich říká „**Naplň, vladyko, svatý kalich!**“. Archijerej vkládá částčku IC do kalicha se slovy „**Naplnění Ducha Svatého!**“. Protodiákon odpovídá „**Amen**“ a bere teplotu se slovy „**Požehnej, vladyko, teplotu!**“. Archijerej ji žehná „**Požehnaná teplota svatých Tvých ...**“. Protodiákon „**Amen**“ a vlévá teplotu do kalicha ve tvaru kříže, řka „**Teplota víry, plna Ducha Svatého, a-men**“.

Archijerej rozděljuje část XC dle počtu přijímajících kněží. Pokud nestačí částčka XC, rozdrobuje čás-tečku NI se slovy „**Drobí a rozděljuje se Beránek Boží...**“. Protodiákon s diákonem si v tu dobu stoupají mezi horní místo a prestol, líbají se navzájem v pravé rámě, přičemž je zvykem, že starší při tom říká „**Kristus upro-střed nás!**“²⁷ a mladší odpovídají „**Je a bude!**“. Archijerej se obrací ke všem slovy „**Odpusťte mi...**“. **Spolu-sloužící se mu klanějí a odpovídají „Odpusť i nám, nejblaženější vladyko, a požehnej nám!**“. Archijerej všem žehná a klaní se před prestolem, řka „**Hle, přicházím...**“; bere část svatého Těla Páně a čte spolu s duchovními „**Věřím, Pane, a vyznávám...**“ a přijímá svaté Tělo a Krev Páně. Po přijetí Těla archijerej otírá dlaň hubkou nad kalichem a líbá hubku.

Když archijerej přijímá z kalicha, protodiákon obvykle říká „**Amen, amen, amen. Is polla eti, des-pota!**“, po čemž se obrací ke kněžím a diákonům se slovy „**Archimandrité, protojerejové... jerejové a diáko-ni, přistupte!**“. **Všichni přicházejí k archijereji od severní strany prestolu se slovy „Hle, přicházím k Nesmr-telnému Králi...“**, klanějí se, líbají prestol, skládají na jeho okraj ruce ve tvaru kříže, a říkají „**Podej mi, vlad-yko nejblaženější...**“, archijerej klade částčku třemi prsty do jejich dlaně, oni líbají pravici podávajícího a jeho levé rámě, odpovídají na slova archijereje „**Kristus uprostřed nás!**“²⁸, odcházejí na své místo, sklánějí hlavy a modlí se obvyklé modlitby a přijímají svaté Tělo dle řádu.

Diákon obvykle přijímají na levé straně prestolu. Svatou Krev Páně podává kněžím archijerej z pravé strany prestolu, diákonům pak obvykle první kněz, ale někdy také sám archijerej. Protodiákon opět zve všechny k přijímání, **duchovní se žehnají a říkají „Hle, opět přicházím...“ a „Podej mi, nejblaženější vladkyo..“**, levou

²⁵ Toto je čtení dyptichů na konci anafory, „выклика“ neboli „velká pochvala“.

²⁶ Do nikonovských reforem 17.stol. nebyly rozdílly v archijerejské a kněžské službě co do zavírání královských dveří.

²⁷ viz pozn. 19

²⁸ viz pozn. 19

rukou uchopí iliton k ústům, pravou s ilitonem lehce přidržují spodní okraj kalicha a archijerej jim dává třikrát svaté Krve Páně. Duchovní otírají s obvyklými modlitbami své rty, okraj kalicha, líbají jej, jakož i pravici archijereje, klanějí se mu a odcházejí.

Jeden z kněží rozděljuje částičky NI a KA a vkládá je do kalicha ku **přijímání věřících**.

Archijerej si stoupá v oltáři na pravou stranu od prestolu a čte modlitbu „**Děkujeme Ti, Vládce...**“, přijímá prosforu, požívá antidor a teplotu, omývá si ústa a ruce²⁹ a čte **děkovné modlitby**. Ten, který podává teplotu, staví na podnos kalíšek tak, aby jej mohl archijerej dobře uchopit, jmenovitě: prosforu pokládá napravo (od sebe) a na prosforu antidor, kalíšek dává nalevo, nalevo je obrácena i rukověť kalíšku.

Taktéž kněží po přijímání odcházejí všichni k žertveníku přijmout teplotu a prosforu a umýt si ruce. To-liko první čeká u levého předního rohu prestolu, až archijerej dokončí přijímání kněží a bere od něho požehnání ku přijímání diákonů. Když archijerej dočte **děkovné modlitby**, všichni k němu přistupují pro požehnání.

Po kázání případně zpěvu na klirou se světlonoš a žezlonoš vrací na svá místa, hypodiákon s dykrijem a trikrijem vycházejí na ambon [a stoupají si čelem k východu]. Královské dveře se otevírají, archijerej si dává na hlavu mitru, podává kalich protodiákonu, ten líbá pravici archijereje, vchází do královských dveří a zvolává „**S bázní Boží a u víře přistupte!**“. Zpěváci: „**Požehnaný, jenž se běře ve jménu Páně...**“ a ostatní.

Před **přijímáním lidu** dává se orlec tam, kde bude archijerej podávat přijímání. Zvon jako k molebnu³⁰.

Archijerej bere kalich a z kraje ambonu dává přijímání za zpěvu „**Tělo Kristovo přijměte...**“.

Po přijímání staví archijerej kalich na prestol, vychází na solej, přijímá od hypodiákonů svícny a žehná lid se slovy „**Spasiž, Bože, lid svůj...**“, zpěváci pějí „**Is polla...**“ a „**Viděli jsme světlo pravé...**“. Hypodiákon zůstávají na soleji. [Archijerej se obrací a žehná svícny duchovní a odevzdává je. Poté přijímá kalich od protodiákona a sám jej staví na prestol.] **Kdokoli ze spolusloužících (nejčastěji první kněz) vkládá zbývající částičky na diskosu do kalicha a čte přitom v duchu uložené modlitby**. Archijerej si stoupá u prestolu, přijímá od diákona kadidelnici a okuřuje svaté dary, řka tiše: „**Vyvýšiz se na nebesa, Bože, a po celé zemi sláva Tvá**“, odevzdává kadidlo diákonovi, diskos na hlavu pokleknuvšího protodiákona a ten jej předchází dary okuřujícím diákonem odnáší na žertveník. Archijerej uchopuje i kalich s tichými slovy „**Blahosloven Bůh náš...**“. **První kněz líbá pravici archijereje, přijímá od něho oběma rukama kalich, jde ke královským dveřím, pozvedá nemnoho kalich a žehnaje jím lid říká „Po všechny časy, nyní i vždycky, až na věky věkův“ a jde k žertveníku [obklopen hypodiakony, kteří vešli do oltáře po „Po všechny časy...“]; protodiákon okuřuje směrem ke kalichu a odevzdává kadidlo ponomarovi. Zpěváci: „Amen. Ať naplněna jsou ústa naše...“.** Po postavení kalicha na žertveník první kněz okuřuje svaté dary a zažihá se svíce před nimi. Hypodiákon odkládají svícny [na žertveník], konají poklonu k svatým darům i archijereji. Ten tedy není účasten odnášení darů na žertveník (dříve v tzv. skevofilakion), což odpovídá staré praxi.

Zakončení liturgie

Protodiákon se modlí k východu, klaní se archijereji, vychází z oltáře severními dveřmi a říká ektenii „**Povznesme se! Přijavše...**“ (je-li v průběhu liturgie rukopoložen diákon, pak ektenii pronáší on). **V průběhu ektenie archijerej s kněžími skládají antimins, první kněz podává archijereji Evangelium (někdy dává druhý kněz malé modlitební Evangelium), jímž při ohlasu „Neboť Tys posvěcení...“ archijerej činí nad antiminsem kříž, líbá je a pokládá na antimins. Zpěváci „Amen“, archijerej „Odejďme v pokoji!“, pěvci „Ve jménu Páně!“.** Nejmladší kněz (nebo ten, který byl při liturgii rukopoložen) líbá prestol, klaní se archijereji na jeho požehnání, vychází královskými dveřmi a jde doprostřed pod ambon. Protodiákon (nebo nově svěcený diákon) „**K Hospodinu modleme se!**“, zpěváci „**Hospodi, pomiluj!**“ a kněz čte zaambonovou modlitbu „**Hospodine, jenž žehnáš těm, jež dobrořečí Tobě...**“, protodiákon nebo nově svěcený diákon stojí během této modlitby před ikonou Spasitele s pozvedanou pravici s orárem.

Po **zaambonové modlitbě** pokládají se orlece před královskými dveřmi (na propuštění liturgie a na modlitbu archijereje po východu z oltáře po svlečení rouch), na kraji ambonu pro všeobecné požehnání, na západním nižším stupni kathedry (obvykle taktéž na kraji ambonu) pro požehnání lidem a u východu z chrámu, kde bude archijerej snímat mantiji. [Během zaambonové modlitby vycházejí hypodiákon se svícny již na propuštění.]

Protodiákon (nebo nově vysvěcený diákon) na konci zaambonové modlitby vchází do oltáře jižními dveřmi k hornímu místu, žehná se a činí poklonu; jde k levé straně prestolu, skládá ruce na kraj prestolu ve tvaru kříže a pokládá na ně své čelo. Archijerej mu žehná nad hlavou a čte nad ním modlitbu „**Naplnění zákona a proroků...**“, která je v *Činovníku* nazvána „konečnou“³¹. Diákon se žehná, líbá prestol, klaní se archijereji a odchází k žertveníku dopotřebit svaté Dary.

Kněz po přečtení zaambonové modlitby vchází do oltáře skrze královské dveře, líbá prestol, stoupá si na své místo a společně s (proto)diákonem se klanějí archijereji.

²⁹ Zpravidla od hypodiákonů, někde je přijato, že od představeného chrámu.

³⁰ krátký blahověst a trezvon

³¹ Ve starých rukopisech má název modlitba „о соудохраниельнице“ a byla čtena v skevofilakionu při svlékání rouch.

Zpěváci „**Budiž jméno Hospodinovo...**“.³² Na tomto místě může archijerej pronést **kázání**, neučinil-li tak již po evangelním čtení, a rozdat **antidor**. Dále žehná v královských dveřích lid oběma rukama, říká „**Požehnaní Hospodinovo na vás...**“. Zpěváci „**Amen**“, archijerej se obrací k východu a říká „**Sláva Tobě, Kriste Bože...**“, zpěváci „**Sláva...I nyní... Hospodi, pomiluj (tříkrát), nejblaženější vладыko, požehnej!**“. Archijerej tváří k lidu pronáší propuštění, v rukou má přitom trikyrij a dykyrij, žehná jimi modlíci se, vrací se do oltáře, libá prestol a svléká bohoslužebná roucha (před prestolem nebo zprava od něho). Zpěváci pějí „**Is polla...**“ a **mnoholetí** („**Vладыku...**“). (**Na propuštění vycházejí kněží před archijerejem, mladší napřed**. Mezi propuštěním a mnoholetím bývají často další promluvy.)

Hypodiákoní stávají svícný na svá místa [nebo je odevzdávají na soleji ripidonosci a odcházejí do oltáře], snímají s archijereje posvátné oděvy a kladou je na podnos. Protodiákon přitom čte uložené modlitby („**Nyní propouštíš...**“, **tropary, propuštění malé**). Archijerej si obléká rjasu, kříž, panagii, mantiji a klobouk, přijímá modlitební šňůrku. **Spolusloužící svlékají roucha až po vyjití archijereje z oltáře popř. pouze s jeho požehnaním**. Po malém propuštění modliteb archijerej žehná všem přítomným v oltáři (povšechným požehnaním) a vychází [doprovázen spolusloužícími] královskými dveřmi na solej. Žezlonoš mu dává archijerejskou berlu, archijerej se klaní a modlí obrácen k ikonám Spasitele a Boží Matky [a žehná lid slovy „**Necht' zachová Kristus...**“], zpěváci pějí „**Ton despotin...**“. Archijerej žehná lidu s ambonu a poté žehná odtamtud nebo s kathedry zvlášť každému z lidu.

Po požehnaní jde archijerej k západním dveřím [je-li svátek, předcházen primikirijem s lampádou], stoupá si na orlec položený jedním z hypodiákonů, dává berlu žezlonoši a hypodiákoní z něj snímají mantiji. [Někde snímá mantiji z archijereje protodiákon s modlitbou „**Jest vpravdě důstojno...**“.] Archijerej se klaní chrámu jako při vstupu do něj, žehná provázející duchovní a vychází.

Když archijerej **opouští chrám** je zvon „do všech“. [Archijerej jde do svého domu obklopen spolusloužícími obdobně jako před liturgií, žehná před vstupem do domu všecken lid.]

Archijerejské sloužení Božské liturgie *dle současné řecké praxe*

Ačkoli řecký způsob sloužení svaté liturgie archijerejem má společnou genesis a tvar jako ruský způsob, vyznačuje se určitými odlišnostmi –

Vzhledem k tomu, že v současné řecké farní praxi nejsou zpravidla čteny mezi jitřní a liturgií hodinky, oblékání archijereje se koná v závěru jitřní. Toto oblékání může být dle přání archijereje v oltáři i v chrámové lodi. V prvním případě se roucha připravují zavčasu na prestol a když archijerej vejde do oltáře, snímá mantiji a diákoní jej oblékají do rouch, říkajíce přitom dané verše. Poté si archijerej umývá ruce a odchází k žertveníku a sám dokončuje proskomidii (prothésis). **Z oltáře vychází archijerej s duchovními počas velkého slavosloví. Pokud se archijerej rozhodne pro oblékání v lodi, vynášejí kněží z oltáře královskými dveřmi na podnosech roucha na mnohonásobné zvolání diákonů „Vyjděte, kněží! Kněží, vyjděte!“**. Dále probíhá oblékání obdobným způsobem jako v ruské praxi, pouze archijereje neoblékají hypodiákoní, nýbrž kněží a diákon. Sbor přitom nezpívá verše žalmů k oblékání, ale bohorodičen sedmého hlasu „**Proroci shůry...**“ od svatého Jana Kukuzela.

V praxi, která nenásleduje Violakisovou reformu Typikonu z r. 1838 a která je obvyklá např. na Svaté hoře a šířeji v monastýrech obecně, sestupuje po propuštění šesté hodinky archijerej se svého trůnu (předpokládá se jeho přítomnost na hodinkách a předcházejících službách vůbec), z oltáře k němu vycházejí dva diákoní s dykyrijem a trikyrijem, archijerej dává úvodní ohlas „**Blahosloven Bůh náš...**“ a koná vstupní modlitby. Pravý kliros přitom píše pomalu „**Ton despotin ke archiereia...**“ na sedmý hlas. Po skončení vstupních modliteb žehná archijerej přítomné svícný³³ a diákoní zvolávají „**Kněží, vyjděte! Vyjděte, kněží!**“, dokud z oltáře nevyjdou všichni kněží, každý s určitým archijerejským oblečením. Archijerej stojí pod hlavním panykadilem, zhruba uprostřed chrámové lodi, diákoní mezi velkými svícný, tedy z boku archijereje, čelem k němu, říkají obvyklé verše jako v ruské praxi, kněží oblékají archijereje, levý kliros píše „**Proroci shůry...**“. Po oblečení žehnání svícný, pravý kliros přerušuje zpěv levého svým „**Is polla eti...**“. Je-li archijerej pokročilého věku, usedá na sváteční křeslo. **Kněží přistupují po řadě ze dvou stran a prosí o odpuštění a požehnaní (libajíce kříž na nábederníku, který sedící archijerej přidržuje k políbení).**

Na **velké ektenii** při prosbě za sloužícího archijereje se mu nejenom kněz s protodiákonem klanějí, nýbrž také sbor zpívá mírně „**Is polla eti, despota!**“.

Na **malém vchodu** zpívá archijerej s duchovními „**Pojďte, pokloňme se...**“. Tam, kde se hlavně v monastýrech používá na slavnostních liturgiích starobylé velké Evangelium, nesou jej na vchodu dva diákoní a ti jej také pokládají na prestol. Jdou také dva ponomarové se svícemi.³⁴ Archijerej žehná na čtyři strany svícný a sbor ihned odpovídá „**Is polla eti, despota! Spasiž nás, Synu Boží...**“. Diákoní stojí před hlavními ikonami Spasitele a

³² V plném znění liturgie má být na tomto místě **33.žalm**, v dnešní praxi stále vzácnější. Je třeba, jako ve všech sporných bodech, řídit se požehnaním příslušného archijereje.

³³ Na tomto místě někdy levý kliros do zpěvu pravého taktěz zpívá rychleji „**Is polla eti...**“, což nebývá vždy přijímáno jako správné, neboť toto je již obsaženo ve zpěvu pravého klirosu.

³⁴ Ve Velké lávře sv. Athanasije na Athosu vycházejí čtyři ponomarové s velkými stříbrnými svícný.

Boží Matky a okuřují vcházející. Křeslo je odnášeno z kathedry. **Inhed po vejíti do oltáře pje archijerej s duchovními v oltáři první tropar** a s berlou v levé ruce okuřuje předcházen diákony s dykyrijem a trikyrijem. Chór zpívá ostatní tropary, „Is polla eti despota!“ se nezpívá, **kondak svátku se pje opět z oltáře**. Pokud je diákonů více, nestoupají si při okuřování prestolu archijerejem všichni na jemu protilehlou stranu, ale okolo prestolu tak, že vytvářejí tvar kříže, přičemž se posouvají při okuřování s archijerejem. Po okouření oltáře vycházejí všichni diákoní s kříži a ripidami do zadní části lodí (mírně za ústřední panykadilo) a archijerej na tropar svatému stane pod panykadilem a okuřuje chrám. Poté okuřuje i do oltáře se vracující diákoní.

Trojsvatá píseň se zpívá střídavě obvyklým způsobem, archijerej čte v oltáři nahlas **modlitbu Trojsvaté písně**. Při třetím Trisagionu žehná naprestolní Evangelium dykyrijem, při pátém trikyrijem. **Poslední Trisagion zpívají opět duchovní v oltáři rozdělené na čtyři části (poslední „pomiluj nás!“), přičemž mezi jednotlivými částmi archijerej žehná z královských dveří svícny lid se slovy „Hospodine, Hospodine, shlédni s nebes...“**. Chór odpovídá „Is polla eti, despota!“ Po Trojsvaté písni odchází archijerej na horní místo, diákon s trikyrijem v pravici se obrací čelem k lidu a třikrát zvolává „Hospodine, spasiž zbožné!“, přičemž v posledním případě může zaměnit za „spasiž vládnoucí!“. **Po prvním zvolání zpívají tatáž slova duchovní v oltáři**, po ostatních dvou opakuje chór. Nakonec diákon praví „A vyslyš nás!“, což opakují zpěvem duchovní. Následuje při každé archijerejské tzv. **malá pochvala**,³⁵ při níž archijerej žehná lid oběma rukama. Na Svaté hoře při Trojsvaté písni okuřují dva ponomarové s aery na plecích a se svátečními „kacemi“.³⁶ Chóry pějí po řeckém zvyku před posledním Trisagionem „Dynamis!“ (opakují po diákonovi). Je-li více diákonů, „Hospodine, spasiž zbožné!“ zvolávají všichni jeden po druhém.

Apoštola dává čtoucímu sám archijerej, zvyk vkládání kadidla do kadidelnice není zachováván. (Jsou-li jen dva diákoní, čte Apoštola čtec; jsou-li alespoň tři, čte diákon a pokud jsou dvě čtení, pak dva diákoní.)

Na čtení **Evangelia** snímá archijerej omofor a jde do královských dveří. Po jeho ohlasu „**Pokoj všem!**“ před evangelním čtením zpívá se jednou „Is polla eti, despota!“ (ačkoli v *Archijerátikonu* není o tom zmínka). Po celé evangelní čtení stojí archijerej v královských dveřích čelem k lidu. Po čtení žehná lid archijerej dykyrijem, chór: „Is polla eti, despota!“ Když diákon předá Evangelium archijereji, tento jím žehná z královských dveří lid a vrací se do oltáře. Dle svatohorského zvyku po evangelním čtení ponomarové rozsvěcují celý chrám.

Malý omofor obléká archijerej již během **vroucí ektenie**.

Na **velkém vchodu** čte Cherubínskou píseň archijerej pouze jednou, **podruhé a potřetí ji čtou první a druhý kněz**. Poté archijerej okuřuje opět s berlou v levé ruce předcházen diákony se svícny a naprestolním křížem. Částčky z prosfor vyjímá archijerej pouze v tom případě, že se neoblékal v oltáři. Samotný velký vchod se koná obdobně jako v ruské praxi, pouze omofor vynášený na vchod oblékají na archijereje už v královských dveřích. Liší se způsob vzpomínání – nad diskosem vzpomíná archijerej **živé**, nad kalichem **zesnulé**. Slouží-li nejvyšší představitel místní církve, nevzpomínají se prvohierarchové ostatních místních církví na velkém vchodu, nýbrž až v dyptiších v anafoře. Po skončení Cherubínské žehná archijerej trikyrijem, chór „Is polla eti, despota!“ Na Svaté hoře, podobně jako u ruských staroobřadců, je Cherubínská píseň zpívána oběma klirosy (tzv. katavasijně), a to na pravém klirosu (ve starém obřadu uprostřed chrámu), přičemž takto klirosy setrvávají až do kinoniku (příčastnu). Okuřovat může sám archijerej, v tom případě si diákoní počínají jako na malém vchodu (viz výše). Ponomarové rozhoupávají všechna panykadila a ústřední choros. Na vlastní vchod berou aer na plece všichni diákoní.

Před **Symbolem víry** se archijerej s duchovními zdraví obvyklým způsobem, pouze diákoní na vzájemné políbení vycházejí na solej. **Archijerej nejprve sám čte Vyznání a žehná prestol ve tvaru kříže diskosem a kalichem, teprve potom kněží vějí aelem nad hlavou archijereje a nad dary**.

Při požeňání „**Blahodat' Pána našeho...**“ nežehná archijerej svícny jako v ruské praxi, nýbrž pouze naprestolním křížem (a někdy pouze rukou). **Anaforu** čte archijerej nahlas, aby jej slyšeli všichni přítomní v oltáři.

„**Jest vpravdě důstojno...**“ příp. **zadostojnik** je na Svaté hoře pěn před ikonou Bohorodice v levém proskynitáři. Po skončení zpěvu ponomarové hasí všechna světla kromě tzv. lucerny a svíce v proskynitáři.

Představitelé místních církví jsou v **dyptiších** vzpomínáni při službě představitele dané místní církve nebo při slavnostnější službě, což odpovídá staré praxi a smyslu dyptichů.

Po anafoře při požeňání „**A milosti velikého Boha...**“ žehná archijerej dykyrijem (přesně dle *Archijerátikonu* naprestolním křížem), chór odpovídá „Is polla eti, despota!“ (ačkoli to *Archijerátikon* neuvádí).

Příčasten na Svaté hoře pje výhradně levý kliros. Přijímání dává vždy archijerej.

Děkovnou modlitbu „**Děkujeme Ti, Vládce lidumilný, dobrodinče duší našich...**“ čte archijerej během ektenie „**Povznesme se! Přijavše...**“ nahlas všem přítomným v oltáři.

Na „panygir“, monastýrský svátek, je po zaambonové modlitbě vždy **požeňání kolyvy**.

^{mm} Tzv. „**konečnou**“ **modlitbu** (viz výše) čte archijerej před žertveníkem.

Při „**Požeňání Hospodinovo na vás...**“ žehná archijerej naprestolním křížem (dle *Archijerátikonu* rukou).

³⁵ srov. v předrevoluční ruské praxi prot. S.V.Bulgakov: *Nastolná kniha*, str. 928

³⁶ malá ozdobná kadidelnice bez řetízků

Po propuštění při „**Ton despotin ke archiereia imón, Kyrie, filatte. Is polla eti, despota!**“ žehná archijerej lid trikyrijem se slovy „**Modlitbami svatých Otců našich...**“, na což první kněz odpovídá „**Modlitbami svatého vladyky našeho...**“.

Po liturgii episkop rozdává antidor řka „**Požehnání Hospodinovo a milost necht' sestoupí na vás jeho Božskou blahodati a lidumilností**“.

Při **spolusloužení několika archijerejů** službu vede buď představitel autokefální církve nebo místní episkop, neboť „eucharistie se koná jménem místního episkopa“ (*Archijerátikon*, str. 13). Archijerejská služba se v cizí eparchii koná pouze s požehnáním místního archijereje, jehož jméno je závazně pronášeno na liturgii. V ruské praxi při sloužení několika archijerejů může být čest vedení služby předána místním episkopem archijereji staršímu dle chirotonie nebo hodnosti. Při patriarší liturgii je patriarcha oblékán v chrámu, spolusloužící archijerejové v oltáři. Službu vedoucí archijerej obléká velký omofor, ostatní, jako pravidlo, malý. Spolusloužící archijerejové vycházejí doprostřed chrámu na začátek liturgie, v řecké praxi je to doprovázeno zvoláními diákonů „**Vyjděte, archijerejové!**“.

V tomto textu nejsou uvedeny již vzácné nebo zcela vymizelé drobnosti týkající se oděvů duchovních osob – „trásně omoforu vlevo“ při jeho nasazování před velkým vchodem, „spuštěný felon“ duchovních při evangelním čtení nebo po velkém vchodu apod. Vypuštěny jsou též pokyny ohledně vění ripidami.

Množství místních i časových odchylek od zde uvedené praxe je i tak vcelku značné. Např.: neslouží-li protodiákon, někde není zvykem, aby jej první kněz jakkoli nahrazoval, jinde přebírá menší nebo větší část toho, co jinak činí protodiákon. Liší se způsob vzpomínání na velkém vchodu. U nás obvykle protodiákon nebo představený chrámu začíná vzpomínáním, jak je uvedeno (srov. Kernaševič, str. 49). Nastolná kniha S.V.Bulgakova taktéž uvádí vzpomínání protodiákonem a následné rozdělení vzpomínání mezi sloužící kněze (Panovníka, Panovnického domu, sloužících archijerejů) přičemž archijerej dokončuje vzpomínáním synodu, hierarchie a světské správy. Někde však koná veškeré vzpomínání archijerej. Zmíněna již byla dvojí praxe v obcházení resp. neobcházení archijereje na malém vchodu. Ve všech nejasných případech je třeba se řídit požehnáním odpovědné archijerejské moci.

Doplňky

I.: archijerejské sloužení Božské liturgie kněžským způsobem („иерейским чином“)

Je třeba poznamenat, že episkop může sloužit tzv. kněžským způsobem („иерейским чином“), tj. dle kněžského formuláře, přičemž ze zvláštností archijerejské bohoslužby se zachovává pouze to, že episkop slouží v archijerejském oblečení a nesnímá malý omfor; používají se orlece, archijerej sedá na horním místě, sám vkládá kadidlo při okuřování před Evangeliiem, nevychází z oltáře na vchody (jestliže, samozřejmě, slouží ještě alespoň jeden kněz). Takovou službu obvykle sloužívá archijerej v den chirotonie.

II.: sloužení Božské liturgie v přítomnosti nesloužícího archijereje

V předvečer prosí kněz episkopa o **požehnání** ke službě a přijímá pokyn o začátku liturgie a *blahověstu*.

Archijereje očekává při chrámu blagočinný, nesloužící duchovní a chrámový starosta (v odpovídajícím oděvu). *Trezvon*. Při vstupu archijereje do chrámu se otevírají královské dveře. Když archijerej z ambonu žehná lid, zpěváci pějí „**Ton despotin...**“. Archijerej vchází skrze královské dveře do oltáře. Poté, co vejde, uctívá prestol a odstupuje napravo od něho na připravený koberec s křeslem. Královské dveře se zavírají, **přítomní v pořadí staršinstva a hierarchie přijímají od něho požehnání**. Nesloužící duchovenstvo stojí v oltáři na levé straně, v případě nedostatku místa na levém klírosu.

Při **hodinkách** říká kněz místo „**Modlitbami svatých otců našich...**“ „**Modlitbami svatého vладыky našeho, Pane Ježíši Kriste, Bože náš, smiluj se nad námi!**“. Místo „**Ve jménu Páně požehnej, otče!**“ čtec říká „**Ve jménu Páně, nejblaženější vладыko, požehnej!**“ jako při plné službě.

Po každém **ohlasu** (včetně úvodního) se kněz uklání archijereji (při sborové službě tak činí všichni kněží).

Po návratu do oltáře **po úvodních třech ekteních** diákon nejprve líbá prestol a poté se klaní archijereji.

Před každým **okuřováním** žádá okuřující požehnání archijereje (s obvyklými slovy „**Požehnej, nejblaženější vладыko, kadidlo!**“).

Diákon (je-li) okuřuje vždy **nejprve archijereje** (od pravého zadního rohu prestolu) a teprve poté kněze, přičemž nejprve okuřuje archijereje **trojnásobně**, na konci okuřování (po závěrečném okouření prestolu z přední strany) **obyčejně**.

Taktéž diákon před každým **vyjitím z oltáře** na ektenii a po každém **návratu do oltáře** klaní se nejprve (po pokloně k hornímu místu) archijereji a teprve poté kněžím.

Před ohlasem „**Pokoj všem!**“ se kněz uklání archijereji, pak se obrací k lidu s ohlasem a poklonou, ovšem rukou nežehná (tak vždy v přítomnosti archijereje, jedinou výjimku tvoří požehnání na dané liturgii nově rukopoloženého kněze).

Před **malým vchodem** s Evangeliiem kněz s diákonem nejprve uctívají prestol, klanějí se archijereji, poté kněz dává diákonovi Evangelium, ten jej nese k políbení archijereji a koná se vchod. Ten žehná **vždy** archijerej. Taktéž po dokončení vchodu všichni uctívají prestol a klanějí se archijereji.

Před **evangelním čtením** přináší Evangelium diákon archijereji k políbení.

Po apoštolském a evangelním čtení říká čtoucím kněz ohlasy „**Pokoj tobě (zvěstujícímu)!**“ apod. a žehná jim, neboť se vztahuje toto požehnání pouze na ně.

Na **velkém vchodu** před slovy „**...na vás...**“ vstupuje kněz do oltáře a před prestolem se klaní archijereji slovy „**Na archijerejství tvé rozpomeň se Hospodin Bůh v Království svém...**“, vrací se na ambon a dokončuje vzpomínání. Po vjezdu do oltáře kněží tiše vzpomínají archijereje slovy „**Na archijerejství tvé rozpomeň se Hospodin Bůh v Království svém...**“ a konají stejně jako po malém vchodu.

Po **přijetí Svatých Tajin**, při zpěvu k přijímání, přinášejí kněz nebo diákon archijereji na podnosu prosforu a na ní antidor a kalíšek s teplotou.

Na konci služby **před propuštěním** chór zpívá „**...nejblaženější vладыko, požehnej!**“.

Po bohoslužbě přijímají kněz s diákonem od archijereje **požehnání** a svlékají roucha poté, co archijerej odešel z chrámu. Svlékají-li roucha dříve, pak **nikoli bez požehnání** archijereje.

Když archijerej vychází z oltáře po skončení služby a žehná z ambonu lid, zpěváci pějí „**Is polla...**“ a při opuštění chrámu archijerejem a jeho vyprovázení bývá *trezvon*. Královské dveře se zavírají po opuštění chrámu archijerejem.

Modlitba k požehnání kolyvy

po zaambonové modlitbě tropar svatého, „*Sláva...I nyní...*“, kondak a modlitba:

Ty, jenž jsi vše přivedl k dokonalosti slovem svým, Hospodine, a nařídil jsi zemi, aby dávala rozličné plody ku potěšení a výživě naší, jenž jsi skrze semena tří mládence a Daniela, v Babyloně v nejskvělejší péči žijící, jako

nejslavnější ukázal; Ty sám, předobrá Králi, i semena tato spolu s různými plody požehnej, a ty, jež z nich budou jísti, posvěť. Neboť k slávě Tvé a ke cti svatého (*jméno*) byla tato předložena Tvými služebníky a na památku těch, kteří ve zbožnosti a víře zesnuli. Dejž tedy, Blahý, těm, jež je připravili, i těm, k jejichž památce byly předloženy vše, oč prosí ku spáse a odpočinutí věčných Tvých blah; na přímluvy Nejneposkvrněnější Vládkyně naší Bohorodice a vždy Panny Marie, svatého (*jméno*), jehož památku konáme, i všech svatých. Neboť Ty jsi ten, jenž žehná a posvěcuje vše, Bože náš, a Tobě slávu vzdáváme, s Bezpočátečním Otcem, s Jednorozeným Tvým Synem i Přesvatým, blahým a oživujícím Tvým Duchem, nyní i vždycky, až na věky věkův, amen.